

A publikáció/prezentáció/poster elkészítését a TÁMOP-4.2.2/B-10/1-2010-0024 számú projekt támogatta.

A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósult meg.

SZÉCHENYI TERV

OTDK-DOLGOZAT

Zolcsák Dóra
MA

2013

**A DEMOKRÁCIA ÉS A GAZDASÁGI FEJLŐDÉS
MANCUR OLSON GONDOLATAINAK NYOMÁN**

**DEMOCRACY AND ECONOMIC DEVELOPEMENT
BY THE THOUGHT OF MANCUR OLSON**

Zolcsák Dóra

Kézirat lezárása: 2012.12.13.

Tartalomjegyzék

1. BEVEZETÉS.....	1
2. A DEMOKRÁCIA DIMENZIÓI.....	4
2.1. A DEMOKRÁCIA SZÜLETÉSE.....	4
2.2. A DEMOKRÁCIA ÉS A GAZDASÁGI FEJLŐDÉS.....	6
3. DEMOKRÁCIA AZ INTÉZMÉNYI MEGKÖZELÍTÉS TÜKRÉBEN.....	12
3.1. AZ INTÉZMÉNYEK SZEREPE: COASE-TÉTEL.....	12
3.2. DEMOKRÁCIA ÉS A JÁRADÉKVADÁSZ MAGATARTÁS.....	16
3.3. OLSON ÉRDEKCSOPORT ELMÉLETE ÉS A GAZDASÁGI NÖVEKEDÉS.....	19
3.4. DEMOKRÁCIÁBÓL GAZDASÁGI FEJLŐDÉS VAGY FORDÍTVA?.....	23
4. EMPIRIKUS TESZTELÉS.....	30
4.1. MIÉRT SZÁMÍT A REZSIM-TARTÓSSÁG?.....	32
4.2. EMPIRIKUS ELEMZÉSI KERET.....	33
4.3. AZ OLSONI HIPOTÉZIS VALÓSÁGA?.....	41
5. ÖSSZEGZÉS.....	51
HIVATKOZÁSJEGYZÉK.....	54
MELLÉKLETEK:.....	I
1. MELLÉKLET: LEÍRÓ STATISZTIKA 1970–2009.....	II
2. MELLÉKLET: LEÍRÓ STATISZTIKA 1990–2009.....	III

ÁBRA– ÉS TÁBLÁZATJEGYZÉK

1.ábra: Demokrácia térkép.....	3
2.ábra: Az egy főre jutó GDP néhány demokratikus és diktatórikus országban.....	8
3.ábra: A politikai és gazdasági intézmények kapcsolata.....	27
4.ábra: A gazdasági növekedés, rezsím-tartósság és a rezsím típus kapcsolata.....	39
5.ábra: A gazdasági szabadság és a növekedési ütem kapcsolata.....	46
1.Táblázat: A magyarázó változók feltételezett hatása.....	35
2.Táblázat: Keresztmetszeti regressziós elemzés.....	36
3.Táblázat: Keresztváltozókkal kiegészített regresszió.....	40
4.Táblázat: Regressziós elemzés a növekedési ütemre vonatkozóan.....	41
5.Táblázat: A rezsím-tartósság szerepe autokráciákban és demokráciákban.....	47
6.Táblázat: Növekedési ütem vizsgálata 1990–2009 között.....	49

1. BEVEZETÉS

Dolgozatomban elsődlegesen a demokrácia és a gazdasági fejlődés kapcsolatát vizsgálom. Olson a *Nemzetek felemelkedése és hanyatlása (1987)* című munkájában két egymással ellentétes megállapítást tesz. Egyrészt állítja, hogy az instabilitás kedvez a demokratikus elszámoltathatóságnak, másrészt viszont kimondja, hogy a hosszan tartó rezsimek érdekcsoportokat hoznak létre, amelyek idővel felépítik saját befolyásukat, és a járadékvadászat mellett elköteleződve a gazdaság hanyatlása következik be. Ebből kifolyólag a kiindulópontot Olson azon megállapítása adja, miszerint a (régi) demokráciákban a politikai stabilitás természetéből adódik a gazdaság lassulása.

Feltevése szerint az érdekcsoportok jelenléte az, ami egy stabil demokráciában a növekedés megrekedéséhez vezet. *„A stabil társadalmakban csak kevés szervezet fog felbomlani, ezért a szóban forgó társadalomban egyre nagyobb lesz a különérdeket védelmező szervezetek és hallgatólagos megállapodások száma” (Olson 1987:78).* Olson következtetését azon empirikus vizsgálatra alapozza, amely arra mutat rá, hogy Japán és Németország háború utáni gyors fejlődésének kulcsa az elveszített háború, és az azt követő megszállás során szétvert régi érdekközlációk, amelyek más országokban, például Angliában fennmaradva fékezték a gazdasági növekedést.¹ Ebből kiindulva a fő kérdés az, tényleg megfigyelhető-e a régi demokráciák lassulása, vagy a demokrácia képes visszaverni a támadásokat és letörni többek között a járadékvadászatot, ellentállni az érdekcsoportok akarátának, ezáltal betömni a demokrácia pajzsán keletkezett rést.

A kérdés megválaszolásához a rezsim-típus hatásának vizsgálatában a rezsim stabilitására helyezem a hangsúlyt. Amint azt Olson (1987:135) kifejti *„a növekedést gátló szervezetek és egyesülések tevékenységétől azok az országok szenvednek a legtöbbet, amelyek – zavargások és idegen megszállás okozta megszakítás nélkül – a legtöbbször élvezték a szervezkedés szabadságával összefüggő demokratikus jogokat.”* Ennek eredménye, hogy a demokráciák idővel (stabilitásuk megszilárdulásával) az érdekcsoportok intézményi bénultsága miatt súlyos károkat szenvednek el, míg az autokráciák fejlődnek (legalábbis egy pontig), mialatt a vezető konszolidálja hatalmát. Az olsoni tézis empirikus tesztelését megelőzően, mivel a demokráciára vonatkozóan fogalmaz meg figyelemreméltó állítást, először a demokrácia mint politika rendszer

---

¹ Muraközy (2008) Magyarország rendszerváltás utáni helyzetét Angliához hasonlítja az Olsoni teória tükrében, ahol az érdekcsoportok jelenléte gátolta a gazdasági növekedést.

gazdaságra gyakorolt hatásával foglalkozom, amely a dolgozat elméleti részének tartópillérét adja. Ezért a demokrácia milyenségével, minőségével kezdem az elméleti részt, hiszen ez nyitja meg a kaput a vizsgálódás további irányaihoz. A demokrácia fogalmi meghatározását követően, annak kialakulásáról ejtek pár szót, ami elgondolkodtató lehet abból a szempontból, hogy van-e többféle demokrácia-felfogás. A demokrácia jelensége viszont az intézményi közgazdaságtannal való kapcsolódását vetíti előre. Itt arra helyezem a hangsúlyt, hogy a demokratikus politikai berendezkedés milyen hatással van a gazdasági fejlődésre, elsősorban Olson és a kételkedők gondolatainak ütköztetésében.

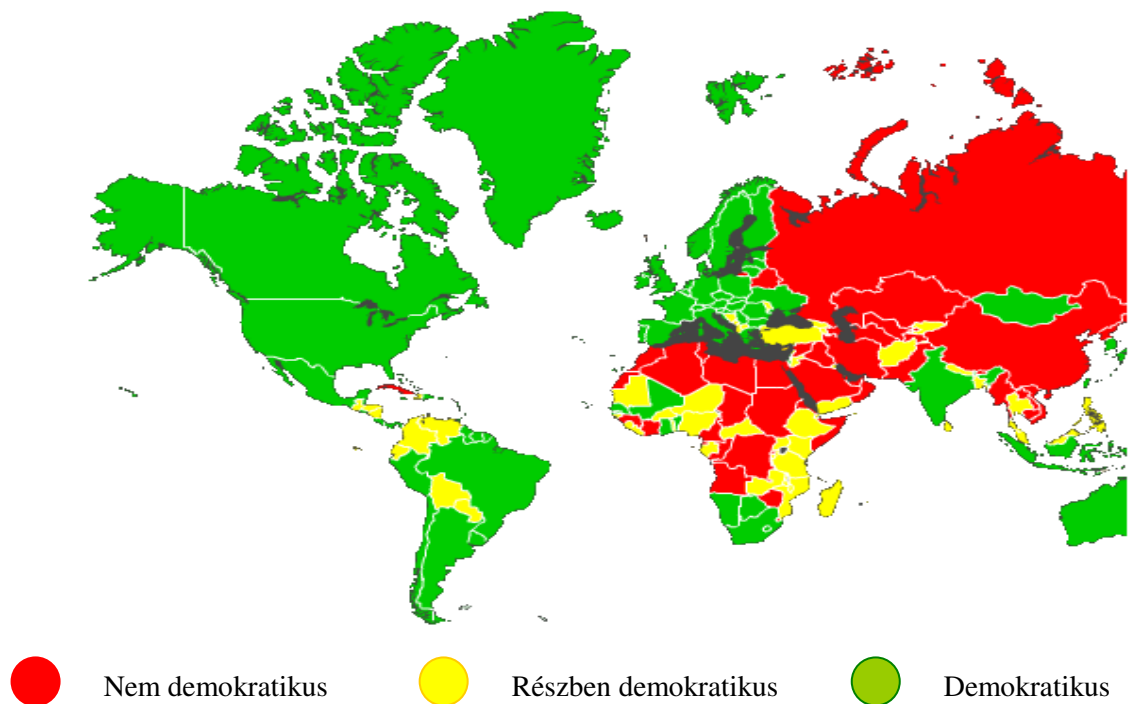
A további vizsgálathoz a politikai szabadság fokmérőjének számító demokrácia, mint intézményi együttes elemzéséhez, az állam működéséhez kapcsolható intézményi tényezőkkel is foglalkozom. Az elméleti keretben ugyanakkor két, Olson által (is) fontosnak tartott mechanizmusra is kitérek, mint a járadékvadászat és az érdekcsoportok jelenléte, amelyek az empirikus vizsgálathoz alkalmazott rezsím stabilitással szoros összefüggésbe hozhatóak.

Az írás harmadik részében vetem empirikus vizsgálat alá Olson stabilitásra vonatkozó állítását. Az ezt megelőző fejezetek rávilágítanak arra, hogy a demokrácia összetett jelenség, egyfajta intézményi csomag, amelynek elemei alkotják a demokráciát. Ennek megfelelően az alapfeltevés függvényében a vizsgálat első lépéseként a Solow növekedési modellből kiindulva keresztmetszeti elemzést végzek.

A felállított hipotézis az elméleti megalapozások után, arra keresi a választ, hogy a politikai stabilitás és a gazdasági teljesítőképesség viszonyrendszeréből milyen következtetést lehet megfogalmazni, és az mennyire egyeztethető össze Olson állításával, aki a stabilitás velejárójának tekintette nemcsak az érdekcsoportok, de a járadékvadászatra irányuló magatartás elburjánzását is.

A politikai rendszer stabilitás mércéjeként a rezsím-tartósság mutatóját használom, ami az uralkodó rendszer túlélését fejezi ki. Többek között kitérek arra, egyáltalán miért is tekinthető fontosnak a rezsím-tartósság, illetve, hogy egy-egy rendszer kora és stabilitása milyen módon befolyásolhatja a növekedési kilátásokat. A regressziós vizsgálatokban elemezhetővé válik mind a demokrácia, mind pedig a rendszer-tartósság gazdasági hatása is. Először az egy főre eső reál GDP-t tekintem függő változónak, és tanulmányozom az intézményi változók rá vonatkozó hatását. A kapott eredményeket az elemzés második részében, már az 1970-2009-es időszakban vizsgált GDP növekedési ütemével vetem össze.

Végezetül álljon itt néhány tény a demokrácia és a gazdasági fejlődés kapcsolatáról legfőképpen azért, hogy előrevetítse mennyire bonyolult és sokrétű a demokrácia és a gazdasági fejlettség közötti interakció. Tudjuk azt, hogy a gazdagabb országok demokráciák, ráadásul az elmúlt évtizedek során számos országban elmozdulás történt a demokratikus vagy demokratikusabb berendezkedés felé. Ennek ellenére a mai napig láthatunk gazdaságilag igen sikeres országokat, amelyek nem demokratikus elvek szerint szerveződnek.

1. ábra: Demokrácia térkép

Forrás: Freedom House (2012)

Az 1. ábrán a Freedom House (2012) demokrácia térképe látható. Oliveira-Brochado–Martins (2005:2) rámutatnak arra, hogy 100-nál több olyan ország van, amelyek nem demokratikus vagy csak részben demokratikus kormányzattal rendelkeznek, ezeket jelölik a piros és sárga területek. Első ránézésre egyértelműen kitűnik, hogy a világ népesebb része nem demokratikus körülmények között él. Megközelítőleg ez 3,6 milliárd embert jelent. A térképből persze sok kérdés fogalmazódhat meg a demokráciával kapcsolatban. Ha a demokrácia, az intézmények minősége az, ami elindítja az országokat a növekedés útján, akkor miért van ennyi diktatúra, vagy a demokrácia csupán a növekedés egy opcionális következménye, egy választás a diktatúrával szemben? Nos, a demokrácia és a

gazdasági növekedés kapcsolatára vonatkozóan számos, egymásnak ellentmondó vizsgálat, vélemény látott napvilágot, amelyeket a dolgozat későbbi részében részletesen be is mutatok.

2. A DEMOKRÁCIA DIMENZIÓI

A demokrácia és a gazdasági fejlődés viszonyrendszerének elméleti előkészítéséhez a következő fejezetben a demokrácia különböző értelmezéseit, majd a demokrácia kialakulásának lehetőségeit ismertetem. Mindezek megismerése után térek rá a demokrácia és a gazdasági fejlődés kapcsolatrendszerére, koncentrálna a dolgozat alapkérdésének számító olsoni következtetésekre és az azokat cáfoló elméletekre.

Abban a kérdésben, vajon a gazdasági fejlődés maga után vonja-e a demokráciát, vagy maga a demokrácia idézi elő a gazdasági növekedést, a szakirodalmi vélemények megoszlanak. Az én célom, sem az egyik, sem a másik mellett történő érvelés, inkább annak bemutatása, hogyan tud, vagy nem tud a demokrácia a gazdaság hajtóerejévé válni.

2.1. A DEMOKRÁCIA SZÜLETÉSE

A demokrácia hagyományai az ókori Görögorszáig nyúlnak vissza, értelmezésük pedig az idők folyamán a kornak megfelelően valamilyen módon mindig alakult. Éppen ezért a tökéletes demokrácia is csak illúzió. A demokrácia-felfogások, az azokat különbözőképpen megvalósítani kívánt politikai-kormányzati rendszerek egész tárháza ismert. A demokráciával kapcsolatos viták a mai napig nem jutottak konszenzusra abban a tekintetben sem, mikortól is beszélünk demokráciáról.

Amennyiben az ókori értelmezést tekintjük kiindulópontnak, az akkori demokrácia kis politikai közösséget feltételezett, ahol maga a szó szemantikai értelemben a nép uralmát, egyben pedig a szegények uralmát is jelölte. Azaz a démoszt illette meg a kormányzás és az ellenőrzés joga, amely, mivel a rendszer közvetlen és nem képviseleti volt, képviselők nélkül intéztek (*Brunner–Conze–Koselleck 1999:18*). Azonban már a jó 2500 évvel ezelőtti felfogásban is tükröződött a mai modern demokrácia-koncepciók lényege, aminek magva kiállta az idő próbáját. Amint azt a Gulyás–Jenei (2004:14) szerzőpáros megjegyzi, habár az ókori görög világ az emberi egyenlőtlenség alaptételéből indult ki, megváltoztatására mégis lehetőséget látott. Az ókori értelmezés lehetségesnek vélte az egyenlőség elérését, de csakis a városállam és annak politikai berendezkedése (vagyis demokrácia) révén. A demokrácia felfogása ugyanis minden korban két alapvető

dolgot hangsúlyozott, egyrészt az emberi szabadság és egyenlőség eszméjét, másrészt az emberi, egyéni probléma közösségi szellemiségű eredetét.

A modern demokrácia kialakulásában a nemzetállamok létrejöttét tekintik vízválasztónak, amely értelmezések leginkább, mint kormányzati formára, intézmények rendszerére utalnak. A mai modern demokráciát Dahl (1996) a viszonylag demokratizálódott nemzetállamok kormányzati rendszereként írja le, amely alapvetően hét fő intézmény meghatározó erejének függvénye. Ezen intézmények közé soroljuk többek között az alkotmányt, a választásokat, a felnőtt lakosság szavazati jogát, valamint a szabad véleménynyilvánítás jogát.

A képviseleti elv megjelenése, vagyis a képviselők útján történő szavazás hozta el a képviseleti demokráciát. Az új jelenség megalkotta a politikai elitet, ezért az ókori démosz (nép) értelmezés erősen átalakult. Ennek a megvilágításához Schumpeter értelmezése adhat irányt. Schumpeter (1942:269) szemszögéből a demokratikus módszer egyfajta intézményi elrendezése a politikai döntéshozatalnak, amely során az egyének a döntéshez szükséges hatalmat a szavazatokért folytatott küzdelemben szerzik meg a néptől. Itt érdemes kitérni Bollen (1990:9) meghatározására is, aki a politikai demokrácia alatt azt a kiterjedtséget érti, ameddig az elitek politikai hatalma minimális a nem eliteké maximális.² Ilyen értelmezésben, ahol a nem-elitek kontrollálni tudják az eliteket, a politikai demokrácia szintje, ezáltal a politikai jogok és szabadság szintje is magasabb.

Végül a demokrácia elméleti megalapozásának végpontjaként mindenképpen szólni kell a liberális (*liberal*) és antiliberális (*illiberal*) demokrácia-felfogásokról is. A mai értelemben vett nyugati demokráciát a liberális iránnyal azonosítják, ezért is tartozik a legelfogadottabb demokrácia-elméletek közé annak ellenére, hogy a kilencvenes években egyre nagyobb figyelem irányult az antiliberális demokrácia teóriájára. A dolgozat szempontjából ez az értelmezés azért is fontos, mert a liberális demokrácia elmélete kimondja, hogy az intézmények számítanak, kiváltképp a *rule of law* (bírói rendszer erőssége, törvényhozás hatalma). Ebből a nézőpontból, amit Polterovitch–Popov (2005) kimerítő elemzéseikben is vizsgálnak, a demokrácia stimulálja a gazdasági növekedést, köszönhetően az erős *rule of law*-nak és a prudens makropolitikának.

Mindemellett izgalmas lehet a liberális demokrácia meghatározásában Hayek gondolatainak említése is. Véleménye szerint a két fogalom nem feltétlenül kapcsolható

---

² Bollen (1990) eliteknek nevezi a társadalom azon tagjait, akik egyenlőtlenül nagy politikai hatalommal rendelkeznek, így ellenőrizni, kontrollálni tudják a nemzeti kormányzati rendszereket.

össze. Hayek (1995:326) úgy tekint a liberalizmusra, mint a kormányzati hatalom mértékére, a demokráciát pedig attól teszi függővé, kinek a kezében összpontosul a hatalom. Ráadásul a korlátlan demokrácia felfogást is felveti, amelyet minden körülmények között elítélendőnek vél, és nem tartja helyénvalónak, hogy a végső hatalom korlátlan. Éppen ezért írásában amellet érvel, hogy a legfelső hatalmat korlátozott erővel kell ellátni, és olyan hatalomnak kell lennie, amely minden más hatalmat korlátozó szabályokat fektet le.

A különböző demokrácia meghatározások már magukban hordozzák nemcsak a kormányzat típusa és a kormányzás minősége, hanem a demokratizálódás szintje és a politikai rendszer tartósságának szerepét is. Vagyis a demokrácia intézményi folyamatok összessége, ahol egyrészt az intézményi keretek minősége határozza meg a politikai rendszer gazdasági hatását, másrészt maga után vonja, hogy a rendszer stabilitása is éppoly fontos tényező, mert a tartósság járul hozzá egy-egy intézményi elem megszilárdításához. Amíg Vanhanen (2003:2) értelmezésében a demokrácia olyan politikai rendszer, amelyben az intézményi hatalom birtokosai szabad választással töltik be hatalmi pozíciókat, addig Oliveira-Brochado–Martins (2005:2) olyan intézményi folyamatok rendszerének tekintik a demokráciát, amely leginkább a szabad politikai részvételre irányul és egyet jelent a kormányzati vezetők választásával, illetve a politikai vezetők hatalmának korlátozásával.

2.2. A DEMOKRÁCIA ÉS A GAZDASÁGI FEJLŐDÉS

A meghatározásbeli kérdéseket követően – Olson demokráciákat érintő állítására vonatkozóan – a demokrácia és a fejlődés lehetséges irányát veszem górcső alá megjegyezve, hogy a demokrácia önmagában vett értékeivel nem foglalkozom. Ahogy fentebb láttuk, amíg a demokrácia az ókori megközelítésben nép általi kormányzást jelent, ugyanakkor megtestesíti az emberi jogokat, sőt az intézményi keretek formálódásának is igen fontos alapját jelenti, addig a gazdasági fejlődés, amint azt Gedeon (2008:27) megjegyzi, *„intézményi megközelítésben a gazdasági növekedést lehetővé tevő társadalmi intézmények kialakulását jelenti. Ezek az intézmények pedig a piacgazdaság intézményei.”* Ebben a fejezetben azt mutatom be, hogyan gondolkodnak a különböző szakemberek a demokrácia és a gazdasági fejlődés kapcsolatáról. Egyáltalán jó-e a demokrácia a növekedés szempontjából.

Az elméletek bemutatása előtt érdemes néhány érvet és ellenérvet (ha létezik) felsorakoztatni a demokrácia hatásait illetően. Először is, a demokrácia az egyetlen politikai forma, amelyben az emberi jogok védve vannak, ahol az emberek jogaikat gyakorolva, akár kényszerítőleg is felléphetnek a kormányzat ellen különböző intézkedések meghozatalának kérdésében. Másrészt a demokrácia biztosítja a *rule of law*-t, a jogi biztonságot és a kiszámíthatóságot. Ez azért különösen fontos, mert a beruházások – akár helyi, akár külföldi – növekedésserkentő hatásúak, de csak akkor, ha a befektetők biztosak lehetnek abban, hogy a szerződések a törvény erejénél fogva biztosítottak és a bíróság által kikényszeríthetőek.

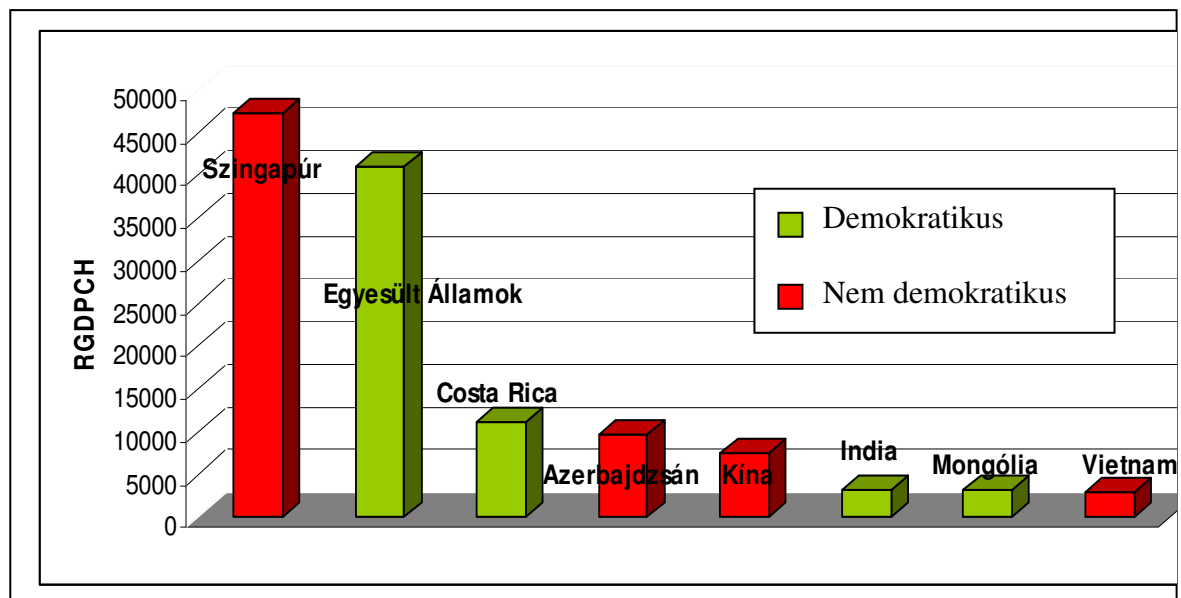
Amint arra Spagnoli (2008) is utal, *„egy szabad civil társadalomban mindenki lehet gazdaságilag aktív a jogok kikényszeríthetőségének köszönhetően, míg egy diktatórikusabb rendszerben, csupán a kiváltságos személyek maroknyi csoportjának van erre lehetősége, és néha nem is a legalkalmasabb emberek kezébe kerül az irányítás.”* A demokrácia fontosságára az ad magyarázatot –, legalábbis ebből a megközelítésből –, hogy a szabad társadalmat a *rule of law* garantálja, azt pedig csak a demokrácia képes biztosítani.

Alapvetően Lipset (1959) hipotézise támasztható a fentiekkel alá, miszerint a demokrácia és a gazdasági fejlődés között erős korreláció van. A fejlettség és a demokratikus rezsimek elterjedtsége között pozitív kapcsolat fedezhető fel, amit az ún. modernizációs elmélet mond ki. A modernizációs elméletre vonatkozóan Przeworski–Limongi (1997:157) szerzőpáros azt írja, hogy a gazdasági fejlődés indukálja a demokráciát, és amint az országok fejlődni kezdenek a rendszert már nem lehet utasításokkal irányítani, hiszen a társadalom túl összetetté válik. Ennek következtében különböző csoportok fellázadnak és megbuktatják az uralmi rendszert.

De a demokráciának vannak árnyoldalai is. Éppen azért, mert a jogokkal nyomás alá lehet szorítani a politikai elitet, a lázadás, a tüntetések és a politikai döntéshozás befolyásolásának számos csatornáját generálja. Ez viszont Olson intézményi bénultságra vonatkozó állításának megerősítéséhez vezethet. Az olsoni tézis helyénvalóságát az Amin–Djankov (2009:3) szerzőpáros is elfogadja, akik úgy vélik a reformok véghezvitele szempontjából, hogy a demokratikus szabályok a döntéshozatali hatáskört szétdarabolhatják, így a reformok ellenzői könnyebben be tudnak avatkozni a reform tervezésébe. Szemben a diktatúrákkal, ahol a hatalom nagyobb centralizációja megkönnyíti az intézkedések bevezetését. Másrészről a liberális demokrácia gondjait Fukuyama (2012) leginkább a stagnáló béreknek és a növekvő társadalmi különbségeknek

tulajdonítja, amelyek komoly fenyegetést jelentenek a liberális demokráciák stabilitására, és akár alá is áshatják a mai értelemben vett, nyugati értékrendű demokratikus berendezkedést. Véleménye szerint ennek elkerülése érdekében szükség lenne egy társadalmilag elfogadott új ideológiára, amely reális utat kínál egy egészséges középosztály számára, és megerősítené a demokráciát a társadalomban.

Mindezek után beszédes lehet a 2. ábra. Ugyan csak néhány országot tartalmaz a legkevésbé és a leginkább demokratikus gazdaságok közül, de így is érdekes megállapításra enged következtetni. Zölddel jelöltem a demokratikus, pirossal a nem demokratikus országokat. Meglepő módon nem demokratikus országot láthatunk az élen – Szingapúr – legalábbis ami az 1 főre jutó vásárlóerő-paritáson számolt 2009-es GDP értékét jelenti. Bár a világ legnagyobb gazdasága követi, lemaradása nem tekinthető kicsinek. A diagram utolsó harmada is sokat mondó lehet. Sőt. India, Vietnam, Mongólia mind fejlődő ország, de ebből a hármasból csak Vietnamban nem épültek ki a demokratikus intézményrendszerek, mégis az 1 főre eső GDP-t tekintve szinte azonos értékeket olvashatunk le. Bár ez csak egy egyszerű, kiragadott példa, mégis jól szemléltetheti azon ellentmondásokat, amelyek a demokrácia és a gazdasági növekedés kapcsolatát körülveszi, és előtérbe helyezi annak a gondolatát, miszerint a demokrácia mint intézményi csomag nem is feltétlen kikövezett út a fejlődéshez.

2. ábra: Az egy főre jutó GDP néhány demokratikus és diktatórikus országban

Forrás: Saját szerkesztés: Heston, Alan – Summers, Robert – Aten, Bettina (2011) Penn World Table Version 7.0, Center for International Comparisons of Production, Income and Prices at the University of Pennsylvania adatai alapján.

A fentiekből kiderül, hogy a demokráciák sem tökéletesek, a rendszer hibái nem kétségesek, így az a fontos, hogy mennyire tudja a káros hatások ellen a demokrácia szellemisége, s az intézményi keret felvenni a harcot. Erre a 3.2–3.3. alfejezetben térek ki.

A dolgozat kérdését szem előtt tartva, vagyis lassulnak-e a demokráciák, egy következő lépcsőfokot kell elemezni. A kérdés akkor nyer létjogosultságot, ha a demokrácia és a gazdasági fejlődés viszonyát vizsgáljuk. A különböző megközelítések bemutatását, esetleges kapcsolódásukat Olson elméletével kell kezdeni. Ezen fejezet szempontjából – a demokrácia és a gazdasági növekedés kapcsolata – elsődlegesen Olson megváltozott demokrácia szemlélete hordozza a fő mondanivalót. Elemzésének kiindulópontját az adja meg, hogy a demokrácia és a gazdasági növekedés kapcsolatát az érdekcsoportok szerepével magyarázza. Az érdekcsoportok szerepét a dolgozat későbbi részében az intézményi megközelítésben részletesebben is kifejtem, itt csupán Olson elméleti formálódása szempontjából hangsúlyos. Megfigyelése során, arra a feltételezésre jutott, hogy a demokrácia az elosztási koalíciók szaporodását eredményezi, amelyek egyre nagyobb politikai erőre szert téve, a gazdaságot egy lassuló pályára állítják. Ezzel viszont azt mondja ki, hogy a gazdasági felemelkedés nem a demokrácia mibenlétében keresendő, legalábbis elsődlegesen nem ez a kulcsa éppen azért, mert a demokrácia az érdekcsoportok termelésével önmagát korlátozza, s előbb-utóbb lassulni kezd.

Azonban későbbi munkái már azt támasztják alá, hogy a demokrácia, s ezzel a politikai fejlődés alapozza meg a gazdaság sorsát és lehet az, amely megvédi a tulajdonjogokat, mérsékelve ezzel a kizsákmányolás kockázatát is. A dolgozatban mindvégig Olson korai éveiben levont, a demokráciák gazdasági fejlődését érintő elmélete az irányadó. Mindezek mellett a megváltozott demokrácia felfogását sem kerülhetjük meg legfőképpen azért, mert az empirikus vizsgálat későbbi eredményeinek megértésében is segítségünkre lehet.

Olson (2000) késői munkáiban a demokrácia gazdaságra tett jótékony hatását a zsarnokság elemzéséből vezeti le. A felvetése két helyzet értékeléséből táplálkozik, amelyek közül az egyikben kóborló banditák (*roving bandit*) uralkodnak, míg egy másikat tartósan egy bandita (*stationary bandit*) vezet. A két állapot összevetésével arra az eredményre jut, hogy az utóbbi lesz a virágzóbb, mert az állandó banditának – még ha önző is –, erős érdekeltsége van abban, hogy az általa irányított nép össztársadalmi termékét gyarapítsa. A mechanizmus hasonlóan működik a belső rend és a közösségi javak biztosításának esetén is. Olson következtetését a sajátos "láthatatlan kéz" mechanizmusának tulajdonítja, amely képes arra, hogy az autokrata magatartását a

társadalmi érdekek megfelelően koordinálja. Ebből azt a megállapítást vonja le, hogy az autokrácia, mint egyeduralom a társadalom szempontjából kedvezőbb helyzetet teremt, mint az anarchia. Vagyis az anarchiánál jobb az autokrácia, de akkor mi a helyzet a demokráciával?

A demokráciával történő összevetésének függvényében már más képet kapunk. A demokráciához képest az autokrácia kizsákmányoló, mivel senki sincs, aki az autokrata vezetőt ellenőrizni tudná. A demokrácia „jósága” az autokráciával szemben Olson (2000) szerint azzal indokolható, hogy amíg az autokratikus vezető addig csökkenti az adót, amíg az abból származó nyereség meghaladja a veszteségeit és a közjavak esetében is addig költ egy egységgel többet, amíg a kiadás alatta marad a pótlólagos egység által generált haszonnak, a demokráciában a többség az adó mellett a piaci jövedelmeket is megszerzi. Ez a tény pedig azt erősíti, hogy a demokratikus vezető többet költ az autokrata vezetőnél közjavakra, főként a társadalmi termelékenységből eredő fokozottabb érdekeltsége miatt. Olson, így végső soron azt állítja, hogy a demokrácia kívánatosabb a gazdaság egészséges fejlődését tekintve. Ezenkívül hitte, hogy a demokráciák populista problémáit,³ olyan alkotmány bevezetésével lehet kezelni, amely döntő többséget követel meg bizonyos kormányzati akciókhoz. Másrészt ahhoz, hogy a társadalom ki tudja használni a lehetőségeket, amelyek a felívelés felé viszik a gazdaságot, megfelelő törvényi keret, az egyéni jogok kiterjesztése és a megfelelő intézmények szükségesek. Ezek megteremtődése pedig csak a demokrácia adta kereteken belül valósulhat meg.

Összegezve, Olson állításának az a kicsengése, hogy az autokráciákat követő demokráciáknak több lehetőségük van fejleszteni a politikai környezetet, mint a demokráciát követő autokratáknak. Az előbb vázolt kutatásból ugyanakkor az is körvonalazódik, hogy a magántulajdonhoz való jog és az egyéni jog erős ösztönzővé válik, aminek a kialakulásában a kormányzat kényszerítő ereje nélkülözhetetlen szerepet játszik. Itt válik fontossá az a megállapítás –, amelyről a későbbi intézményi megközelítés fejezetek részletesebb iránymutatást adnak –, hogy a kialakult intézményi keret az, amely a társadalom által irányított piacon elvezet a gazdasági növekedéshez.

A fenti megállapításokkal szembemennek a teljesen más kimenetelű kutatások, amelyek azt sugallják, hogy a demokrácia nem járul hozzá a gazdasági növekedéshez, ezáltal nem segíti elő az ország gazdasági fejlődését sem. Egyesek úgy vélik (Alesina–

---

³ Mindazon tendenciák, amelyek magas szintű újraelosztáshoz, többféle nem hatékony gazdasági intézkedéshez, bizonyos társadalmi csoportok javainak kisajátításához vezetnek.

Rodrik 1994), a demokrácia aláássa a befektetéseket, mivel megnövekedett fogyasztásra ösztönöz, így akadályozza a jó gazdaságpolitika és reformok kialakítását. Ennek oka pedig az, hogy a demokratikus társadalmakban a kormányzatok ún. partikuláris érdekek nyomásának vannak kitéve. Ezzel szemben az autokratikus rezsimek jobban ellent tud állni a jövedelem újraelosztásból és minden, a szegényebb társadalmi rétegből eredő nyomásnak. A legjobb példa ennek bizonyítására Kína lehet, amely egy autokratikus rendszer keretében tudott liberalizációt és reformokat végrehajtani. Azonban az előbbi kijelentéssel láthatóan összefüggő bizonyítékok ellenére a Nobel-díjas Sen (2003:236) másként tekint erre a kérdésre. Véleménye szerint *„Kína vagy Dél-Korea magas gazdasági növekedése nem tekinthető egyértelmű bizonyítéknak arra vonatkozóan, hogy az önkényuralom kedvezőbb körülményeket teremt a gazdasági növekedéshez, de ellentétes következtetés sem vonható le abból a tényből, hogy a leggyorsabban növekvő afrikai ország, nevezetesen Botswana, a demokrácia oázisa a zavaros kontinensen.”*

Végül a vitában egy harmadik vonalat is érdemes megemlíteni, amit többek között Przeworski et al. (2000) kutatásai jelentenek. Kutatásuk azért izgalmas, mert azt állítják, hogy akár diktatúra, akár demokrácia van, lényeges különbséget a hosszú távú növekedési rátákban nem lehet felfedezni, de úgy tűnik, hogy a demokratikus berendezkedésű országok kisebb ingadozást produkáltak a növekedési rátában, mint a diktatórikus országok. Azaz demokráciában ugyan kevesebb a „gazdasági csoda”, de ezzel együtt a nagy bukások száma is kisebb.

3. DEMOKRÁCIA AZ INTÉZMÉNYI MEGKÖZELÍTÉS TÜKRÉBEN

A dolgozatban eddig tárgyaltam többek között azt, hogyan jött létre a demokrácia intézménye, miképpen formálódott értelmezése, illetve a gazdasági fejlődéssel való kölcsönhatására is kitértem annak érdekében, hogy a későbbiekben a dolgozatban feltett kérdésre választ kapjunk.

A demokrácia és a gazdasági fejlődés kapcsolata ezzel azonban nem ér véget, ugyanis a következőkben továbbmélyítve a vizsgálódást a demokrácia mint politikai szabadság gazdasági fejlődésre gyakorolt hatását elemzem, ami már az állam működéséhez kapcsolható intézményi tényezők bevonását jelenti. Ezekben a fejezetekben meghatározó lesz az, miszerint a demokrácia olyan intézményi folyamatok összessége, amely színtere az egyéni jog, valamint az alkotmány létrejöttének, ehhez viszont a kormányzati erő elengedhetetlen. Ebből kiderül, hogy a demokrácia hatásában a kormányzati minőség és rezsím stabilitás is kiemelkedően fontos, ami a későbbiekben az empirikus vizsgálatban alkalmazott rezsím-tartósság mutató fontosságára hívja fel a figyelmet. A tulajdonjog kiépülése demokratikus környezetben válik lehetővé, viszont a rezsím-tartósság, amint azt az empirikus tesztből látni fogjuk a demokrácia fokával szoros, pozitív kapcsolatban áll.

Ennek megfelelően először abból indulok ki, mit tekintünk intézményeknek és miért lehet általánosságban szerepük a gazdasági növekedésben. Ezt követően Ronald Coase feltevésére térek rá, amely – utalva a demokrácia és kormányzati minőség viszonyára – az állami intézményi környezet elemzésének alapjait ragadja meg. Itt különösen fontos lesz a tulajdonjog szerepe, amely a későbbiekben a politikai stabilitás növekedésre gyakorolt hatásában játszik közre.

3.1. AZ INTÉZMÉNYEK SZEREPE: COASE-TÉTEL

Az új intézményi közgazdaságtan egy jeles alakja North (1990:13–16) intézmény definíciója szerint, az intézmények egyszerűen a játékszabályok, amelyek behatárolják az egyének választási lehetőségeit és csökkentik a bizonytalanságot. A játékszabályok azonban önmagukban nem sokat jelentenek, ezért szükség van játékosokra, akik North írásaiban a szervezetet jelentik. Bár ezzel a meghatározással egyértelműen szétválik a szervezet és intézmény fogalma, elválasztani őket egymástól mégsem lehet. Hiszen az intézmények és szervezetek között erős szimbiózis van, mivel az intézmény, intézményi

keret befolyásolja a szervezetek alakulását, de a meglévő szervezetek is visszahatnak az intézmények fejlődésére. A szervezetek (akár gazdasági, társadalmi, akár oktatási célú szerveződés) az egyének olyan csoportját jelenti, akiket egy közös érdek, közös cél köt össze. A megkülönböztetés pedig azért lényeges, mert a hangsúly éppen azon van, hogy a játékos hogyan tartja be a játékszabályt és a játékszabály hogyan korlátozza a játékost, ahogy *Coven (1988)* írja – az előbbi meghatározással szinkronban – az intézményi szabályok felrúgása állandó kísértést jelent a játékban résztvevők számára, ami kihatással van az intézményi keret alakulására.

Az intézmények gazdasági teljesítményre gyakorolt hatása ma már elfogadott nézetté vált, bár továbbra is vannak ellenhangok (*lásd Chang 2011*). A 18. századi közgazdászok többek között Hume és Smith még a tőke felhalmozását tekintette a gazdaság mozgatójának, később Clark már rámutatott arra, hogy a tőke felhalmozása ugyan szükséges, de nem elégséges feltétele a gazdasági fejlődésnek (*Meier–Seers 1984:59*). Ezek után, pedig megjelentek az intézményi felfogások is, amelyek szerint az intézményi struktúrák, a tulajdonjogok, valamint a szerződési kapcsolatok rendszerén belül megjelenő jogok és kötelezettségek azok, amelyek a legmélyebb forrásai a hosszú távú növekedésnek és fejlődésnek (*Radygin–Entov 2008*). A demokrácia pedig éppen az ilyen intézményi szerkezet kiépítésének a keretétől szolgál.

Olson (*1996*) a gazdasági teljesítmény különböző tényezőit –, mint a migráció, a tőke/föld csökkenő határterméke vagy a humán tőke – vette górcső alá, aminek eredményeképpen a gazdaságok közötti jövedelmi egyenlőtlenségek okát az intézmények, intézményi tényezők fontosságában fedezte fel. Olson (*1996:18-19*) a Haitiből és Nyugat-Németországból, az USA-ba irányuló bevándorlók kereseti adatainak összehasonlításából kiindulva azt találta, hogy a haiti migránsok, fele akkorra bért kapnak, mint német sorstársaik, amiből következően a szegény karibi bevándorlók fele akkora piacképes humán tőkével rendelkeznek, mint német társaik. Ennek ellenére Haitin az 1 főre eső jövedelmi különbség kisebb mértékű kb. egytizede lesz a németnek azonos környezeti feltételek mellett, aminek egyetlen kézenfekvő magyarázata az intézményi és gazdaságpolitikai különbségek. Az alacsonyabb jövedelmű országokban ugyanis a gazdaságpolitika, valamint az intézmények hiánya a külföldi befektetők és a cégek ellehetetlenítéséhez, vagy a helyi tulajdonú tőke elszivárgásához vezet. Ezért a szegény országok átlagosan szegényebb gazdaságpolitikával és intézménnyel rendelkeznek, mint a gazdagok, és így a gyors felzárkózás lehetőségei ellenére sem nőnek átlagosan gyorsabban, mint a gazdag társaik. Olson tehát rávilágított arra, hogy a tényező

ellátottságon és a humán tőkén kívül a teljes tényezőtermelékenységre az intézmények, intézményi struktúrák és a hozzájuk szorosan kapcsolódó gazdaságpolitika van jelentős hatással. Az intézmények tehát számítanak.

Ugyanakkor a Coase-tétel közelebb visz a megoldáshoz, hiszen a tranzakciós költségek, a tulajdonjogok intézményi struktúrára és a gazdaság működésére gyakorolt hatásának jelentőségére mutat rá. Egyrészt munkássága azért fontos, mert lehetővé válik az intézmények gazdasági rendszerekben játszott szerepének és jelentőségének elemzése,⁴ másrészt a tulajdonjog és a szerződési jog a demokrácia kiépülésének is igen lényeges eleme, amivel már előrevetíthető a rendszer stabilitása és a tulajdonjog közötti szoros kapcsolat. Amint azt Clague et al. (1996:245) írják, a demokratikus rend nem létezhet a tulajdonjogok és a szerződések védelme, kikényszeríthetősége nélkül. A fent említett jogokat pedig azok az intézmények védik, amelyek biztosítják a többi egyéni jogot is. A fenti állítást North (1992:477) írása is igazolja, miszerint a tulajdonjog szerkezete és a piac azért döntő a növekedésben, mert éppen azokat az ösztönzőket alakítja, befolyásolja, mint a fizikai és emberi tőke felhalmozása, vagy éppen a technológia, amelyek szintén szerepet játszanak a gazdaság teljesítményében. Ezáltal egyes intézmények ösztönözhetik a technológiai haladást, míg mások nem. Így válik lényegessé, hogy demokratikus vagy diktatórikusabb közegben milyen ösztönzők alakulnak ki, amelyek a fejlődést lehetővé teszik.

Ekkor visszacsatolás lehetséges a demokrácia és gazdasági növekedés fejezetéhez. Amennyiben a demokrácia elősegíti a gazdasági fejlődést, akkor annak minden téren stabilitást és előrejelezhetőséget, kiszámíthatóságot kell biztosítania, amihez viszont elengedhetetlen a tulajdonjog és a szerződések védelmének garantálása.

A régi demokráciák és a tulajdonjog kapcsolatára a fejezet végén visszatérek.

Mindezek után értelemszerűen Coase kutatásai adják meg a kiindulópontot. A tétel (McCloskey 1998) azt állítja, hogyha externáliák is vannak, az alkudozás társadalmilag hatékony eredményeket tud létrehozni. Tranzakciós költségek hiányában az önkéntes alku hatékonyra teszi az erőforrások használatát és egy Pareto-hatékony kimenetet eredményez, függetlenül a tulajdonjogok felek közötti kezdeti eloszlásától. A tranzakciós költségek mellett alapvető fontossággal bír a tulajdon, tulajdonjog kérdése is. Tulajdonjogon olyan jogot értünk, amelyeket egyének szereznek meg saját munkaerejük,

---

⁴ Coase (1960) az externáliák elemzésére, a piaci kudarcok kiaknázásához használja a tranzakciós költségek fogalmát.

illetve birtokukban lévő javak és szolgáltatások felett (*North 1990:63*). Mivel pozitív tranzakciós költségek fennállása esetén az erőforrás allokációt a tulajdonjogi szerkezetek megváltoztatják, ezért a jogok kereskedelmén keresztül a külső gazdasági hatások belsővé alakíthatóak, ami miatt a piaci kudarc bekövetkezésének valószínűsége jelentősen csökken. Érdemes megjegyezni a Coase-tétel egy korábbi interpretációját is (*Wai-chung-Lai-Lorne 2006:43*), amely szerint a jogok korlátozása lényeges előzménye a piaci tranzakcióknak, de a tétel ezen változata nem követeli meg a tranzakciós költségek hiányát, illetve az egyértelműen meghatározott tulajdonosi jogokat feltételként, csupán bizonyos jogok határának kijelölését a piaci tranzakciók megtörténtéhez.

Mindenesetre Coase munkájának egyik központi kérdése arra vonatkozik, mi történik akkor, ha ezeket a költségeket nem hagyjuk figyelmen kívül. Ennek szellemében Coase írásainak egyik legmeglepőbb állítása, hogy a természeti erőforrások optimális használatának meghatározásakor a „szennyező” és a „szennyezett” is egyetemlegesen felel a kárért, ami élesen elválík a „szennyező” fizet elvtől,⁵ előáll egy nyer-nyer játszma. McCloskey (1998) írásában azt magyarázza, hogy a coase-i elmélet azt jelenti, hogy adózással/támogatással nem lehet hatékonyan internalizálni a külső hatásokat, akárki is okozza őket. Ha ez így van, akkor mind az alkalmazandó jog, mind a szerződések és bármilyen intézményi intézkedés lesz az, ami az erőforrás elosztás hatékonyságát, ezáltal a jólét megteremtését befolyásolja.

A Coase-tételhez szorosan kapcsolódva mindenképpen meg kell említeni Clague et al. (1996) megfigyeléseit is. A szerzők a tulajdonjog és a demokrácia szoros kapcsolatára mutatnak rá. Tanulmányukban felteszik, hogy a tulajdonjog megléte, ezáltal a gazdasági fejlődés függ a demokrácia korától, így befolyásolva mennyire válik lehetővé a tulajdon és a szerződési jogok védelme. A régi demokráciákban a tulajdonjog forrása abban rejlik, hogy a politikai választások útján megválasztott vezető nem tudja egyoldalúan kiterjeszteni hatalmát, elsődlegesen az eltelt idő alatt kialakult megszilárdult intézményrendszernek, főként a *rule of law*-nak köszönhetően. Ezzel szemben az átmeneti demokráciákban már más a helyzet, mivel a kisajátítás megléte akadályozza a tartós demokrácia kiépülését. Ezért az ilyen bizonytalan, instabil átmeneti környezetben a tulajdonjog védelme még egy biztos autokráciánál is nagyobb veszélybe kerül, mert ugyan az autokrata a törvények felett áll, saját érdeke az irányadó. Éppen ezért, ha nincs kiépült

---

⁵ Ezen elv kimondja, hogy mindenkor a környezetbe valamilyen mellékterméket kibocsátó fél az, aki felelősséggel tartozik a társadalmi szempontból hatékony környezethasználat szintjének eléréséért.

jogi rendszer, amely korlátozza az egyéni jogok bitorlását, nem lehet hosszan tartó demokrácia. Vagyis nem vitatják az érdekcsoportok és lobbizásuk gazdaságban betöltött szerepét, mégis a tulajdont és szerződési jogokat –, amit a demokratikus rendszer jobban véd –, valamint a rezsím élettartamát veszik meghatározó tényezőnek.

3.2. DEMOKRÁCIA ÉS A JÁRADÉKVADÁSZ MAGATARTÁS

Az intézmények általános gazdasági szerepe, majd annak elemei, kiváltképp a tulajdonjogok demokráciával való kapcsolódását az előzőekben taglaltam. A következő két alfejezetben a demokrácia gazdaságra kifejtett hatását, az általános megközelítésen túl Olson állításának homlokterébe helyezem. Olson megállapításában mind a járadékvadászat, mind az érdekcsoportok olyan mechanizmusok, amelyek jelenléte gátat szab a demokrácia üdvöztető hatásának. Ez a két intézményi mechanizmus is a rezsím tartóssággal hozható összefüggésbe. Ne felejtsük, Olson intézményi bénultságra tett megfigyeléseit a stabilitás tartósságával és az így elszaporodó érdekcsoportok, valamint a járadékvadászat jelenlétével magyarázza. Ez viszont a tulajdonjog szerepéhez történő visszautalással, ellentmondásosságra hívja fel a figyelmet. Ott azt láttuk, hogy a rezsím tartósságával a tulajdonjog kiépülése egyre biztosabbá válik, ami a gazdasági növekedés hátterében húzódik meg. Olson állítása viszont ennek ellentmondó.

Ezen alfejezetben megfogalmazom, hogyan definiálható a járadékvadászat és milyen hatásai vannak a társadalom egészére nézve, majd kifejtem, hogy bár csak demokratikus körülmények adhatnak keretet az érdekcsoportok létezésének, mintha mégsem szabná gátját a fejlődésnek, ahogyan azt Olson megállapította.

Az érdekcsoportok mellett a gazdasági növekedést akadályozhatja a járadékvadászat (korrupció) túlbujánzása is, de a demokrácia és az általa nyújtott intézményi keret az ilyen tevékenységek mérséklésének eszköze lehet, megkérdőjelezve ezzel is Olson kiinduló feltevését. Következésképpen a demokratikus kormány képes nemcsak a járadékvadászat, így a társadalmilag káros korrupció, de az érdekcsoportok ellenére is növekedést felmutatni. Mindezek tükrében az olsoni hipotézist gyengítve, leginkább a demokrácia pozitív hatásait domborítom ki abból a szempontból, hogy a demokrácia által létrehozott intézményi keret elég erős lehet a támadások visszaveréséhez.

A járadékvadászatot általában úgy definiálják (*Michell–Munger 1991:144*), mint azon egyének és csoportok, akik szűkös erőforrásokat használnak fel a kormányzat által nyújtott monopoljogok megszerzése érdekében. Tollison (*1982:575*) ugyanakkor úgy

foglalmaz, hogyha a járadék nem természetes módon, hanem mesterségesen az állam közreműködésével keletkezik, akkor a járadékért verseny alakul ki. Ezért a vállalatok erőforrásainak nagy része, amit elköltenek a járadék megszerzésére, társadalmi szempontból kárba megy.

Legyen szó akár demokratikus, akár diktatórikusabb gazdaságról a járadékvadász magatartás kialakulása nem elsődlegesen ennek a függvénye. Logikailag ide kapcsolható a Murphy–Schleifer–Visny⁶ (2007:84) szerzőhármás járadékvadászat értelmezése, mely abból indul ki, hogy a közsférában megjelenő járadékszerzés (adózás, engedélyek) sokkal nagyobb akadályt gördíthet a növekedés útjába, mint a magánszféra járadékvadász magatartása (lopás). A társadalom szempontjából káros járadékvadászat ezért a kormányok bűne, mivel cselekedeteikkel nemcsak előjogokban részesíthet bizonyos érdekcsoportokat, hanem korlátozhatja a versenyt is. Ennek köszönhetően az innovációt, a technológiai haladást könnyebben elfojtja, ami végső soron alacsonyabb kibocsátáshoz vezet. Ezért a járadékvadászat és a gazdasági fejlődés közötti viszonyrendszer negatív.

A járadékvadászat visszaszorításában a demokrácia viszont gyógyír lehet. Amint azt korábban említettem a demokrácia mint intézményi csomag teszi lehetővé azoknak a forrásoknak a kiépülését (egyéni jog), amelyek a hosszú távú növekedés és fejlődés alapjait képezik. Az állami járadékvadászat alacsonyabb szintje a demokráciában az állam által ellátott szolgáltatások minőségét növeli, így hozzájárulhat a gazdasági növekedés stimulálásához és a magasabb jövedelmekhez. Ennek tükrében a demokrácia elsődleges eszközzé válik, amelyen keresztül a társadalom korlátozhatja az állam járadékszerzési képességét. Egyrészt azért, mert a demokratikus vezetőt kisebb költséggel el lehet távolítani posztjáról, mint az autokratikus vezetőt, mert nagyobb nyomás alá helyeződnek és könnyebben „behódnak” a nép akaratának. Másfelől kevésbé képesek arra, hogy monopoljáradékot vonjanak ki a maguk vagy támogatóik részére. A legfontosabb persze –, ami a demokráciában önmagától értetődő, ezzel automatikus mechanizmus a járadékvadász viselkedés visszaszorításához –, a tulajdonjogok védelmének szerepe.

Amint arra a 3.1. alfejezetben utaltam, a Coase-tétel kimondta, hogy amennyiben a tulajdonjogok egyértelműen definiáltak zéró tranzakciós költségek mellett, akkor Pareto-hatékony állapotba jutunk el. Így a gyenge vagy egyáltalán nem létező tulajdonjog kedvezőtlen hatással van a növekedésre. Ezért a tulajdon és a növekedés kapcsolatába

---

⁶ Murphy–Shleifer–Vishny (2007) tágabb megfogalmazást használ a járadékvadászat megjelölésére, ami minden olyan újraelosztási tevékenységet jelöl, mely erőforrást emészt fel.

beékelődik egy fontos láncszem a járadékvadászat, ami védtelessé teheti a tulajdont, akadályozva ezzel a növekedést.

A járadékvadászat minimalizálásában pedig igen kiemelkedő szerep jut az intézményi kereteknek, így a különböző szabályrendszerek kialakításának.⁷ Ehhez a formális és informális intézmények nagymértékben járulnak hozzá. Tehát azon országokban, ahol az írott törvény vagy a jogrendszer megengedő a járadékvadászat különböző formáival szemben, ott az emberek saját maguknak és az iparág számára is hajlamosabbak az erőforrásokat a járadék megszerzésére fordítani. Ezért, ahol gyenge a tulajdonosi jog, az országok gazdasága egy rossz egyensúlyi állapot felé tart. Ennek következtében, ha nincs korlátozó erő – se formális, se informális szabály –, akkor a vállalatok járadékvédelmező magatartása erősödik.

Hasonlóképp, amint azt Mohtadi (2003) meg is jegyzi, az autokráciában a hatalom aszimmetrikus elosztása, a különböző kiváltságok megléte, eszköze és ösztönzője lehet annak, hogy a politikai döntéshozókat elszigetelje az elszámoltathatóságtól és jutalmazza a járadékvadász magatartást. Ezáltal a tehetségesebb egyéneket elszívja a termelékenyebb vállalkozói tevékenységektől, amelyek nagymértékben hozzájárulnának a növekedéshez. Következésképpen a demokratikus rezsimekben kialakult intézmények, intézményi környezet döntő elem a járadékvadászat csökkentésében.

Korábban már North (1990) is rámutatott arra, hogy amennyiben az alapvető intézményi keret a jövedelem újraelosztását előnyben részesíti más, termelékenyebb tevékenységekkel szemben, a készségek, ismeretek várhatóan máshogy fejlődnek ki. Ezért Baumol (1990) modellje a northi elmélet továbbgondolásának is tekinthető, hiszen itt is fontos, hogy az intézményi környezet változása mennyire térítheti el a vállalatokat a termelékeny (produktív) pályától, hozzájárulva a gazdaság lassulásához. Baumol éppen azt cáfolja, hogy csak a vállalkozói elit lenne a gazdasági élet mozgatórugója. Csupán szereplők, alakítható játékosok, akiknek szerepe közvetlenül az érvényes játékszabályok által meghatározott. Ezért annak az alapvető kérdésnek a megválaszolása, hogy mitől függ az, hogy a vállalatok társadalmi szempontból hasznos (produktív), vagy járadékszerző (improduktív) tevékenységekre fordítják az energiáikat, tisztán az intézmények függvénye.

---

⁷ Természetesen a járadék megszerzésére irányuló motiváció minden egyénbe beletáplált jellemző, így annak nem minden fajtája okoz hatékonyságcsökkenést. Ez a megállapítás persze csak kompetitív környezetben érvényes. Ekkor hosszú távon nincsenek járadékok, a rövid úton elérhetőek viszont arra adnak ösztönzést a vállalatoknak, hogy újabb, innovatívabb termékeket állítsanak elő. Ez a fajta járadékvadászat társadalmilag pedig kívánatos.

Így az előbb megemlített Mohtadi (2003) gondolatai tükröződnek vissza. Ezért a gazdaság hanyatlása és felvirágzása a szabályrendszerek változásának vállalkozókra gyakorolt hatásától függ. Vagyis az, hogy a vállalkozó mit tesz, az uralkodó intézményektől függ. Ezek az intézmények pedig eltérnek mind a demokratikus, mind az autokratikus gazdaságban. Éppen ezért adott gazdaságra jellemző törvény és jogi rendszer döntően befolyásolja, milyen tevékenységek válhatnak jövedelmezővé, amelyek adott esetben a hasznos cél felé irányuló motivációt elfojthatják. Így a járadékvadász magatartás megjelenésével az intézmények a vállalatokat az improduktív tevékenységek felé terelhetik, ami a gazdasági növekedés újabb gátját képezheti. Ezért hogyha egy országban a gazdasági fejlődés megtorpan, nem a vállalkozók innovatív képességében kell keresni a hibát, hanem abban a szabályrendszerben, ami miatt ezt az innovációs képességet, innovativitást improduktív célokra használják fel. Azonban a játékszabályok ily módon a gazdasági fellendülést is megalapozhatják, hiszen Baumol szerint azok hatékonyan megváltoztathatóak, többek között adóeltérítéssel és jogi szabálmódosításokkal, miközben a vállalkozói cél változatlan marad.

3.3. OLSON ÉRDEKCSOPORT ELMÉLETE ÉS A GAZDASÁGI NÖVEKEDÉS

A dolgozat elején abból indultam ki, hogy az olsoni logika mentén a háború utáni demokráciák lassulnak, elsődlegesen az érdekcsoportok jelenlétének köszönhetően. Azonban ahhoz, hogy esetlegesen cáfolni vagy éppen támogatni tudjuk elméletét meg kell ismerni, miért is tekintette fő akadályozó tényezőnek a csoportosulások megjelenését. A demokráciát eddig, mint intézményi csomagot említettem, amely ezáltal meg tudja teremteni annak a keretét, akár jogi, akár gazdasági értelemben, hogy a társadalomban eltérő érdekekkel rendelkező egyének csoportosulásokat alkossanak. Ennek eredményeként bizonyos érdekcsoportok jelenléte, amely legfőképpen a politikai elit szemében szálka, követeléseikkel megakaszthatják a gazdasági növekedést. Előfordulhat ugyanis, hogy olyan erős a csoportosulások ereje, hogy az a politikai érdekekkel ellentétes döntések kieroszakolását is magában hordozhatja – legalábbis Olson feltevése szerint.

Mielőtt rátérnék arra, mi vezethet az érdekcsoportok kialakulásához, s miért akadályozhatja Olson szerint a gazdaság fejlődését, érdemes más szemszögből is megvizsgálni az érdekcsoportok és a demokrácia kapcsolatát. A különböző csoportok szerveződése a demokráciában az egyesülés szabadságának eredménye, amely a liberális demokráciák alapvető eleme, ez tény. Az érdekcsoportok a kormány és a társadalom között közvetítő intézményi szereppel is felruházhatóak, ilyen minőségben viszont

elősegítik a hatalom szétterjedését, ellensúlyként szolgálva annak összpontosulása ellen. Másrészt hozzájárulnak a társadalmi kohézióhoz és a politikai stabilitáshoz azáltal, hogy ún. biztonsági szelepként működnek. Nem mellékesen pedig a politikai döntéshozók elszámoltathatóságát is növelik, így a demokrácia minőségét gazdagítják. Ez a szemlélet első megközelítésben rést üthet az olsoni állításon.

A probléma akkor merül fel, ha az érdekcsoportokon belül jelennek meg ellentétek, amelyek az elérhető és kívánatos változásokat blokkolják, társadalmi immobilitást eredményezve. Ez viszont már elvezethet Olson elméletéhez.

Az ő megközelítésében az érdekcsoportok kialakulásához vezető elgondolás abban áll, hogy a csoportszerveződés erős motivációja az önérdék, és ezen interakcióknak a politikai rendszer biztosít intézményi keretet. Ezzel ellentétben (az előző mondat második felét nem vitatva) a kollektív cselekvés logikája a csoportérdek paradoxonjára mutat rá, vagyis az érdekcsoportok szolgáltatásai kollektív javak formáját öltik, ezért a csoportban résztvevők mindegyike számára elérhető. Az ellentmondás éppen abban áll, hogy a kedvezményekben (közjavakban) részesülő egyének a közjószág előállításának folyamatában nem lesznek ösztönözve az önkéntes hozzájárulásra, ami a potyautas-problémát vetíti előre. Ezért, ha mindenki kivonja magát a közjószág előállításának folyamatából, azaz mindenki potyautas és nem tesz semmit a csoport közös céljának eléréséhez, akkor értelemszerűen nem valósul meg a közös érdek.

Így Olson (1987:52–56) feltételezése afelé mutat, hogy a kollektív cselekvésre nagy valószínűséggel kiscsoportokban kerül sor, hiszen ezáltal könnyebben megfigyelhetők az egyéni hozzájárulások, ráadásul homogénebbek és a csoport tagjai is eltérő erejűek. Másrészt, mivel a kiscsoportok a társadalmi összjövedelem csupán egy kis részét képviselik, ezért az újraelosztásban és nem az összjövedelem növelésében lesznek érdekeltek.

A kiscsoport ugyanakkor más szempontból is fontos tényező. Abban az esetben, ha a szereplőknek eltérő mértékű a motivációja és érdeke a közös cél megvalósításában előfordulhat, hogy valakinek (például egy nagyobb szereplőnek) annyira fontos a cél, hogy a többiek nélkül is megéri azt véghezvinni. Ebben a helyzetben a cél megvalósul, és a kicsik kihasználhatják a nagyokat. Végeredményben, ahogy a Michell–Munger (1991:135) szerzőpáros is írja, ha az elosztási csoportok mérete kicsi, akkor a tagokban munkálkodó önérdék a közösségi jólétre káros hatással lesz, mert irracionális, nem hatékony politikai döntésekhez vezethet. Habár – a northi interpretációból is látjuk –, az intézményi berendezkedés alapjaiban befolyásolja a csoportstratégiákat és a politikai

végeredményt. Ennek az a fontos üzenete, hogy minél inkább jelen van a szervezett csoportok érdeke a kormányzati politikában, annál rosszabb a gazdaságpolitika.

A fenti gondolatok fényében a formálódó érdekcsoportok jelentőségét össze lehet kötni egy másik, a demokráciában a gazdasági virágzás akadályozó tényezőjével, az előző alfejezetben említett járadékvadászattal. Az olsoni logika értelmében az érdekcsoportok tevékenysége javarészt a járadékvadász kategóriába sorolható, ezáltal minden érdekcsoportok által kivívott kedvezmény, támogatás, a társadalom számára holtteher veszteséget jelent. A kedvezmény létrejötte azzal magyarázható –, legalábbis Olson (1987) szerint –, hogy a szervezett érdekcsoportok el tudják szívni a jövedelmet a szervezetlen csoportoktól (fogyasztók). Addig, amíg ilyen jellegű érdekcsoportok vannak, a növekedés akadályozó tényezőit alkotják, mivel a gazdaság nem lesz képes kellő gyorsasággal reagálni a környezeti változásokra. Ennek eredménye pedig egy lassuló gazdaság. Állításának magva tehát az, hogyha az érdekcsoport mérete kellően kicsi, akkor sikeres lobbitevékenységet tud folytatni, amely a társadalom szempontjából veszteséget jelent.

Mivel a modell szerint a közös érdekek felismerése és az érdekcsoportok megszervezése időt vesz igénybe azokban az országokban, ahol az érdekcsoportok valami miatt megsemmisültek, az újjászerveződésükig nagyobb lesz a gazdasági növekedés. Ez adta Olson alapfeltevésének lényegét, gondoljunk csak a háború utáni Japán és Németország esetére. Következésképpen azok a fejlett országok növekedtek a leggyorsabban, amelyek gazdasága és intézményei – és így érdekcsoportjai – a legnagyobb kárt szenvedték el. Olson következtetése Acemoglu–Johnson–Robinson (2002a) vizsgálataival is összecseng.

Ezáltal a gazdasági és politikai intézmények gazdasági fejlődésben betöltött szerepéhez jutunk el, amely már a demokrácia mélyebb dimenzióin (intézményein) keresztüli vizsgálatát teszi lehetővé. Az érdekcsoportok és az általuk képviselt gazdasági erő, valamilyen formában visszahat a politikai döntésekre, befolyásolva ezzel a gazdaság menetét. A gazdasági és a politikai intézmények kapcsolatrendszere, egymásra hatásuk pedig lényegi kérdés a vizsgálat tárgyát illetően, abból a szempontból, hogy a demokrácia, mint politikai intézmény befolyásolja a gazdasági növekedést, vagy a gazdasági növekedés eredménye kell legyen a demokrácia. Utóbbit esetlegesen cáfolhatja a korábban bemutatott 2. ábra is. Ennek a kérdésnek a részletezése a következő alfejezetben kap helyet.

A politikai és gazdasági intézmények elhatárolásában Acemoglu–Johnson–Robinson (2002a) adják a kiindulópontot, akik azt állítják, hogy a gazdasági intézményeket nem mindig az egész társadalom alakítja, hanem azok a csoportok, amelyek kezében adott időpontban a legnagyobb politikai hatalom összpontosul. Ez az ún. tartós társadalmi konfliktusokon alapuló elmélet. A szerzők vizsgálataiba beleilleszthető Olson állásfoglalása is, hiszen egy adott időpillanatban az érdekcsoportok szerepe lobbitevékenységük révén igencsak meghatározó erejű lehet a gazdasági teljesítményre. A két megközelítés közötti kapcsolódási pont azonban hamar feloldódik.

Acemoglu–Johnson–Robinson (2002b) a gyarmatosított országokban hosszú távú trendeket vizsgálva, arra a megállapításra jutottak, hogy 1970–1997 között azokban az országokban, amelyek erős intézményi renddel rendelkeztek, a destabilizáló makropolitika kevésbé volt jelentős hatással az ország gazdaságára, míg a gyenge intézményekkel bíró országok sokkal hajlamosabbak voltak a válságra. Más megközelítésben a demokrácia megköveteli az erős intézmények kiépítését, míg az autokrácia a hatalom és önös érdek szerepétől elhomályosítva kevesebb erőt összpontosít a különböző intézményrendszerek kiépítésre. Ez a megállapítás már csak azért is érdekes, mert összeütköztethető az olsoni érdekcsoport elmélettel. Abból kiindulva ugyanis azt várnánk, minél stabilabb az ország intézményi struktúrája, vagyis minél stabilabb a demokrácia, annál lassabb lesz a gazdasági fejlődés. Az ok éppen az, hogy a nagyobb érdekcsoportok miatt sebezhetőbbé válik az ország, így nagyobb a valószínűség egy válság kialakulására.

De a demokrácia az érdekcsoportok megléte mellett is, a járadékvadászatban játszott szerepének köszönhetően, amint azt a 3.2. alfejezetben említettem, felülemelkedhet annak negatív hatásain. Ennek további bizonyítékát szolgáltatathatják azok a vizsgálatok (Acemoglu–Johnson–Robinson 2002b), amelyek azt támasztják alá, hogy a kezdetben gazdagabb, ezáltal urbanizáltabb területeken a nagyobb népsűrűséggel bíró országokban a gyarmatosítást követően sorra rosszabb, az állami kisajátítás nagyobb kockázatával járó, az erőforrások kivonására épülő intézmények jöttek létre. Ezzel ellentétben a szegényebb, kevésbé városiasodott területeken a társadalom szélesebb rétegeinek tulajdonjogát védő intézmények alakultak ki. Magyarázatként szolgál, hogy a hódítók, vagyis az európaiak a kevésbé sűrűn lakott gyarmati területeken a társadalom többségévé, uralkodóivá váltak, ezért érdekükben állt a többség tulajdonjogait megvédő intézményeket felállítani, szemben a törzsi többségű területekkel, ahol a fő cél az erőforrások kiszípolozása volt. A múlt eseményei pedig a mai napig rányomják

bélyegüket az intézményrendszerre. Ezen kutatás viszont már előrevetíti azt a további elemi kérdést, hogy miért térnek el az egyes országok intézményei.

3.4. DEMOKRÁCIÁBÓL GAZDASÁGI FEJLŐDÉS VAGY FORDÍTVA?

A téma szempontjából fontos a gazdasági és politikai intézmények közötti különbségre, illetve a közöttük lévő kapcsolat mibenlétére rámutatni. A politikai hatalom fontosságára vonatkozóan ugyanakkor már az előző fejezetben is említést tettem. Nyilvánvalóan az ok-okozati összefüggés tekintetében erősen megoszlanak a vélemények.

Mielőtt empirikus bizonyítékot szolgáltatnék Olson demokráciára vonatkozó elméletéről, ebben a részben általánosságban közelítem meg azt, vajon a demokráciából keletkezik gazdasági fejlődés, mert megadja a fejlődéshez szükséges kereteket, vagy éppenséggel a beinduló gazdasági fejlődés készíti az országokat később a demokratikus berendezkedés kialakítására. A kérdés közelebbi megválaszolásában, megítélésében játszanak kiemelkedő szerepet a gazdasági és politikai intézmények.

A vizsgálódás menete megkívánja, hogy először is tisztázzam a gazdasági és politikai intézmények között létrejövő kölcsönhatásokat, hiszen így segítséget kaphatunk ahhoz, hogy a demokrácia mint politikai hatalom hogyan tud visszahatni a gazdasági intézményekre. A gazdasági és politikai intézmények egymáshoz való viszonya azonban igen érdekes képet mutat, már ami az elméleti megalapozottságot illeti.

A korábban említett Acemoglu–Johnson–Robinson (2002a) munkája óta egyre több figyelem fordult a gazdasági és politikai intézmények interakciójára, amelyekből újabb következtetések vonhatóak le az intézményi mechanizmusok működését illetően. A vizsgálatok kiindulópontjaként először fontos kérdésként merült fel, hogy egyáltalán miért is különböznek az egyes országok gazdasági intézményei, és ha az ország a rossz gazdasági intézményei miatt kerül nehéz helyzetbe, akkor miért nem történik meg az intézmények megváltoztatása. A szerzők legelfogadottabb válasza, a politikai hatalom megoszlásának a megléte. Mielőtt azonban a különböző intézmények közötti összefüggést megvilágítanám, fontos elkülöníteni a politikai és gazdasági intézményeket.

Azt már megállapították, hogy a gazdasági intézmények –, mint a tulajdonjogok, a szabályozó intézmények, a makropolitikai stabilizációért felelős intézmények, vagy a társadalombiztosítás –, a gazdasági növekedés fő forrásai. Amint azt Rodrik (2000) is említi, mindezek mellett döntő hatásuk van a fizikai és humán tökebefektetésekre, a technológiára, az ipari termelésre és persze az erőforrások elosztásában is kiemelkedő szerepet foglalnak el. Más szóval a gazdasági intézmények endogének, és a különböző

csoportok, egyének közötti érdekkonfliktusait tükrözi. Ezzel szemben a politikai intézmények a korlátokat és ösztönzőket határozzák meg. Sőt elősegítik a hiteles mechanizmusok fejlődését, így válnak képessé arra, hogy csökkentsék a gazdasági és politikai szereplők opportunistá magatartására irányuló erőket (*Pereira 2011*).

A különböző intézmények közötti összefüggésben mindenképpen szót érdemel a Coase-tétel politikai vonatkozása is, ami ellentétben áll az előbbi megállapítással. A politikai Coase-tétel kimondja, hogy a társadalom csakis olyan gazdasági intézményt részesít előnyben, amely a társadalom számára hatékony. Ugyanis a gazdasági és politikai tranzakciók megteremtik a hosszú távú tendenciát ahhoz, hogy a legjobb gazdasági teljesítményt érje el az ország. Ez a feltevés pedig valljuk be, igen egyszerű és vonzó, mert – az ún. hatékony intézmények elmélet értelmében, hasonlóan, mint az externália esetében – alkudozások folytán megváltoztathatóak az intézmények, ezáltal a keletkező többlet elosztásra kerülhet a csoportok között (*Acemoglu 2003:621*). Ilyen megvilágításban a politikai Coase-tétel esetén teljesen lényegtelen, hogy ki vagy melyik társadalmi csoport rendelkezik politikai hatalommal. Azaz sem a politika, sem az intézményi különbségek nem tekinthetők a legfőbb meghatározó tényezőnek a gazdasági teljesítményt illetően. Az ok pedig éppen az, hogy a társadalom az, amely a feltételeknek megfelelő intézményt választ. Ebből a gondolatmenetből az következik – ami számunka fontos –, hogy a tranzakciós költségek hiánya garantálja, hogy a végső politikai kimenet nem függ a döntési szabályok választásától. Amint azt Parisi (2003) is kifejti, akár demokráciáról, akár diktatúráról essék is szó a politikai kimenet ugyanaz lesz, vagyis ha a demokrácia hatékony, akkor az autokrácia is az lesz (vagy hatékonyabb). Az utóbb kijelentett állítás a hagyományos Coase-tételhez hasonló, hiszen az erőforrások végső allokációja ott is független a megoldások választásától.

Ennek az elméletnek a bukása egyértelműen a politikai tranzakciós költségeknek köszönhető, ezért ha már tranzakciós költségekkel szembesülünk, akkor a különböző döntési szabályok immár nemcsak újraelosztó hatást fejtenek ki, hanem különböző hatékonysági következményük is lehet. Tehát nem mindegy, hogy demokratikus vagy diktatórikus gazdaságról van szó, hiszen a politikai hatalom koncentrálódása, mint azt az előbbieken láttuk, meghatározza az intézmények hatékonyságát. Ebből a nézőpontból a gazdasági és politikai intézmények közötti szorosabb kapcsolatra Acemoglu–Johnson–Robinson (2005) mutat rá. Modelljükben a politikai hatalmat kezükben tartók alakítják az intézményeket. Ennek egyik nyilvánvaló következménye a politikai intézmények előtérbe kerülése, másrészt ezen okból az intézmények kialakításakor nem feltétlenül azok

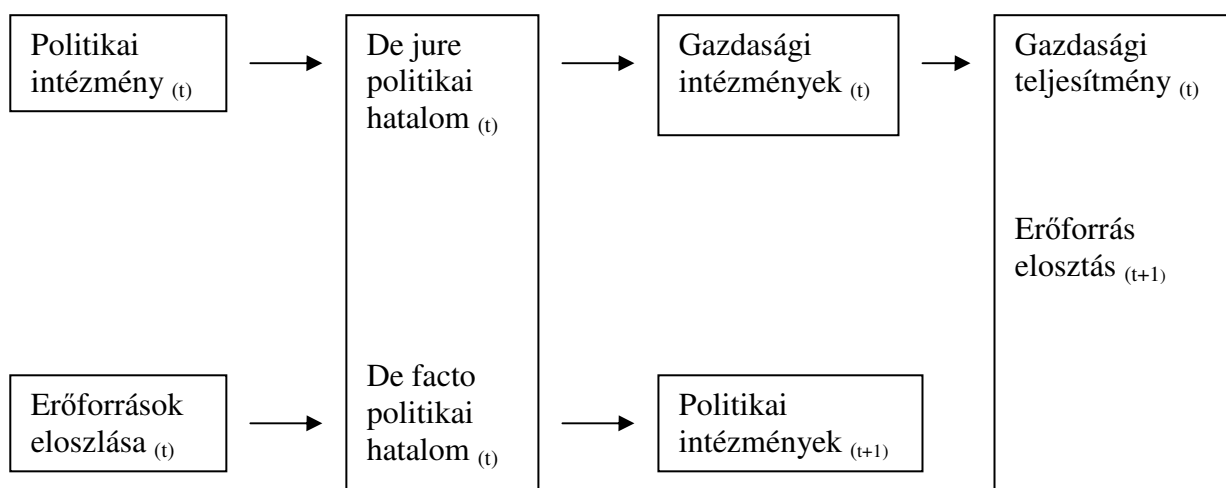
hatékonysága, hanem a politikai elit érdekeit védő struktúrák fenntartása válik központi elemmé. A gazdasági és politikai intézmények közötti interakció azon alapul, hogy alapvetően a gazdasági intézmények a gazdasági teljesítmény meghatározói, de a gazdasági intézmény előmozdításában, formálásában már a politikai intézmények, illetve a politikai hatalommal bírók játszanak lényegi szerepet. A gazdasági intézmények – közvetve az erőforrások eloszlása és a gazdaság teljesítőképessége –, a politikai hatalomtól és az intézmények milyenségétől függenek.

Mielőtt rátérnék a modell részletesebb magyarázatára, mindenképpen célszerű megemlíteni a politikai rezsim–gazdasági fejlődés viszonyrendszerében azt a döntő jelentőséggel bíró ténytet, miszerint az autokráciában a tulajdonjogok egyáltalán nem biztosítottak. A megállapítás Olson *stationary bandit* magatartásával ugyan nem egyeztethető össze, de Clague et al. (1996) eredményeivel összefüggést mutat. E szerint az autokrata irányítók mentesülnek olyan intézményi korlátoktól, mint például a független bíróság. Ráadásul a pénzügyi kötelezettségek tiszteletben tartását is semmisnek tekinthetik, ami miatt az autokrata vezetők a társadalom fosztogatóivá válhatnak. Az ilyen ragadozó magatartást pedig az autokrata rövid időhorizontja, vagyis az a bizonytalanság ösztönzi, ami akkor támad, ha a vezető távozik a hatalomból. Ezzel szemben a demokrácia esetében a gazdasági fejlődéshez szükséges politikai intézmények hatékonyabban működnek, mint autokrata kormányzás alatt. Ezen intézmények magukba foglalják a már említett *rule of law*-t, amely védi a tulajdonjogot és egyéni szabadságot, ezáltal gazdagítva a kreativitást és vállalkozást, másrészt a véleménynyilvánítás szabadságát, amely az információ szabadabb áramlását biztosítja, sőt az intézményi fékek és ellensúlyok rendszere megakadályozza az autokráciában tapasztalt kizsákmányolást. Itt merülhet fel meghatározó szerepet játszva az elköteleződési probléma is, ami a biztonságos tulajdonjog kialakításának a kérdését veti fel. Vagyis a politikai döntéshozók előzetes kinyilatkoztatásuk, ígéretük ellenében is cselekedhetnek másként, ha azt érdekeik megkívánják. Ezért nem biztos az olyan gazdasági intézmények létrejötte, amelyek a társadalom széles rétegének tulajdonjogait megvédik, biztosítva ezzel a gazdasági fejlődést. Ahogy a Radygin–Entov (2008:9) szerzőpáros írja: „minél szélesebb a kormányzati korrupció egy társadalomban, annál kevesebb a lehetőség a versenymechanizmusok és a piaci intézmények konszolidálására. Ilyen körülmények között viszont a hatékony piaci interakciók helyét, a „politikai piacon” meginduló vetélkedés és a bürokratikus érdekek közötti küzdelem válthatja fel.”

Ez a megállapítás megint csak összekapcsolható a korábban említett állami járadékvadász magatartással, ami autokratikus rendszerben túlburjánzó, így a politikai hatalom koncentrálódása miatt csupán a társadalom szűk rétegeinek érdekeit védő gazdasági intézmények alakulhatnak ki. Mindehhez szorosan fűződik a *de jure* és a *de facto* politikai hatalom megoszlása. Ezek megoszlása a politikai intézményektől és az erőforrások eloszlásától függ. A *de facto* hatalmat –, mivel az eltérő társadalmi csoportok erejéből (sztrájk, puccs) táplálkozik –, az erőforrások eloszlása határozza meg, így nem intézményesített, addig a *de jure* hatalom a politikai intézményekből ered.

A gazdasági és politikai intézmények közötti kapcsolat tisztázásához, abból kell kiindulni legalábbis, ahogy Acemoglu–Johnson–Robinson (2005:451) megjegyzi, hogy a gazdasági intézmények kollektív választások eredményei, fenntartásukat pedig az állam végzi. Mivel ezen intézmények az erőforrások meghatározói, ezért a jövőben a *de facto* hatalom fontos irányító tényezői. A két típusú intézmény közötti kapcsolat ekkor ér össze, mivel a hatalom megoszlása nemcsak a jelenben meglévő gazdasági intézményeket határozza meg, hanem a jövő politikai intézményeit is. Így a politikai hatalom megoszlása egy időpontban döntő hatással lesz mind a *de facto*, mind a *de jure* jövőbeli allokációjára.

A mechanizmust tükrözi a 3. ábra. A *de jure* és a *de facto* politikai hatalom együttesen jelöli ki a politikai hatalom jelenbeli eloszlását, amely aztán meghatározza a jelenbeli gazdasági intézményeket és a jövőbeli politikai intézményeket. A gazdasági intézmények meghatározzák a jelenbeli gazdasági teljesítményt és ezzel együtt az erőforrások jövőbeli eloszlását. Ennek értelmében – tudva azt, hogy a gazdasági intézmények egyensúlyi szerkezetét a politikai hatalom koncentrációja határozza meg – a politikai hatalom a gazdasági intézményrendszeren keresztül a következő periódus politikai intézményére is hatással van. Ezért a politikai hatalom eloszlása nemcsak a gazdasági intézményeket, hanem az erőforrások megoszlását és a gazdasági növekedés rátáját is meghatározza.

3. ábra: A politikai és gazdasági intézmények kapcsolata

Forrás: Acemoglu–Johnson–Robinson (2005:392)

A gazdasági-politikai intézmények elsődlegességében a demokrácia-diktatúra „jósága” a gazdasági fejlődésre gyakorolt hatásukban megint csak előtérbe kerülhet. Az előző modellhez kapcsolódva Sorensen (2008:1) azt állítja, hogy a demokrácia nemcsak a politikai szabadságot és az emberi jogokat támogatja, hanem gyors gazdasági növekedéshez és magasabb jóléthez vezet. Ráadásul hozzájárul, hogy a nemzetközi kapcsolatokat a békés együttműködés és a kölcsönös megértés jellemezze.

Másrészt Przeworski (1991:11) is abból indul ki, hogy a demokrácia megengedi a politikai játékosoknak, hogy adaptálják, módosítsák stratégiáikat, ami lehetővé teszi számukra céljaik elérését az intézményesített versenyen keresztül, még hozzá a meglévő politikai kereteken belül anélkül, hogy politikai zavar támadna. Ezzel szemben a diktatúrák akadályát képezik a fenti lehetőségeknek, így a politikai szereplők erőszakhoz folyamodnak a politika megváltoztatására vagy a vezetői szerep megszerzésére.

A fenti megfogalmazások leginkább azt sugallják, hogy a demokrácia az első és csak utána következik a fejlődés. Siegle et al. (2004:8) úgy érvel, hogy a demokrácia az, amely biztosítja a politikai fékeket és ellensúlyokat, elősegíti a nyitottságot, ami végeredményben a növekedéshez és egy magasabb életszínvonalhoz segít hozzá.

Ugyanekkor a 3. ábrán bemutatott modellhez, így a gazdasági-politikai intézmények elsőbbségére vonatkozó vitában meg kell említeni Paldam–Gundlach (2007) írását is, amely két különböző nézőpontot hasonlít össze, annak vizsgálatára milyen

kapcsolat fedezhető fel az intézményi fejlettség és a hosszú távú növekedés között. Olson (2000) egyértelműen amellelt foglal állást, hogy a politikai intézmények azok, melyek a gazdasági intézményekre, ezáltal a gazdasági fejlettségre gyakorolnak hatást, hiszen azt állítja, hogy a demokráciából fakadóan az elosztási koalíciók sokasodnak, így azok politikai erejének növekedése, a gazdaságot egy lassuló pályára állítja.

Ettől a nézettől eltérve a Paldam–Gundlach (2007) szerzőpáros megkülönbözteti a „nagy átmenet” (*Grand Transition*), és az „intézmények elsőbbsége” (*Primacy of Institution*) megközelítést. A két elgondolás abból indul ki, hogy az alacsony és magas jövedelmű gazdaságok a fejlődés minden aspektusában különböznek, legyen szó politikai-gazdasági intézményekről, családszerkezetről vagy éppenséggel az oktatás és egészség szerepéről. A két nézet közötti különbség a demokrácia és a gazdasági fejlődés egymásra hatásának irányában gyökerezik.

A nagy átmenet a gazdasági fejlődésre mint az intézményi fejlődés egy véletlen eredményére tekint, mivel az intézmények alakulását az állandó gazdasági növekedés okozza, ellentmondva Olson állításának. A felfogás középpontjában a termelés áll, így a folyamat leírható úgy, hogy ha növekszik a termelés a társadalom komplexebbé válik. Ekkor a nagyobb komplexitás megnöveli a fizikai és humán tényező felhalmozását segítő ösztönzőket. Ezért a magasabb termelés több tranzakciót tesz lehetővé, amely kikényszeríti az átláthatóság jelentőségét. Lényegi vonása a felfogásnak, hogy a demokráciát és az alacsony korrupciót luxus jószágnak tekinti, ezen termékek legjavát ugyanis nem fogyasztás vagy beruházás (vagyis a megszokott módon) útján termelik, hanem már-már externáliák, amelyek a fejlődési folyamat eredményéből születnek. Így előrejelzi azt, hogy a gazdagabb országokban a korrupció szintje csupán a jövedelemnek köszönhetően alacsonyabb lesz.

Az intézmények elsőbbségére vonatkozó nézet viszont azt mondja ki, hogy a gazdasági növekedés az intézmények exogén szelekciójának következménye. Ez azt jelenti, hogy először az intézményt (politikai) választják ki, aminek kihatása a gazdasági növekedés. Ezen nézet a már korábban említett Acemoglu és szerzőtársai kutatásával kapcsolható össze, mivel a gyújtópont az a politikai hatalom, amely a politikai intézmények, közvetve pedig a gazdasági intézmények által meghatározott. Továbbá kimutatja, hogy a korrupció magas szintje szegénységet okoz, míg az alacsony gazdaggá teszi az országot. Vagyis magas korrupció esetén a rövid távú egyéni érdekek kerülnek előtérbe, míg alacsony korrupció esetén a hosszú távú növekedés.

A kétféle elméleti megközelítés vizsgálata után a szerzők mégis arra a következtetésre jutnak, hogy nincs előre meghatározott kapcsolat a demokrácia és a fejlődés között, vagyis diktatórikus rendszerben is életképes lehet a gazdasági szabadság gondolata (*lásd 2. ábra*). Ennek értelmében az a megállapítás miszerint a politikai hatalom, s így a politikai intézmények, mint a gazdasági fejlődés előmozdítói léket kap. Ugyanis ebben a megközelítésben az oksági kapcsolat (jövedelemtől a demokrácia felé mutató), inkább a piaci intézményekre fókuszál, így nem tekinti a fejlődés szempontjából kulcsfontosságúnak a politikai intézményeket.

Azonban véleményem szerint nem szabad figyelmen kívül hagyni azt sem, hogy a piaci intézmények jelentős mértékben a politika erői által formálódnak, ezért a kialakult intézményi környezet meghatározásában mindenképpen kiemelkedő szerepe van a (politikai) rendszer milyenségének.

4. EMPIRIKUS TESZTELÉS

Az előző fejezetekben az elméleti rész érzékeltette, hogy nem mindig lehet egyértelmű kijelentéseket megfogalmazni, különösen a demokrácia gazdasági hatását illetően. Olson állítását némiképpen megingatva bemutattam, hogy a demokrácia hogyan képes az érdekcsoportok és a járadékvadászat ellen küzdeni, visszatartva az Olson által vizionált gazdasági hanyatlást. Ráadásul a korábban szemléltetett politikai hatalom megoszlása is a későbbi elemzés szempontjából lesz jelentős különösen azért, mert nem mindegy demokratikus vagy autokratikus intézményi környezet uralkodik-e.

A dolgozatban eddig nagy hangsúlyt helyeztem a demokrácia és a gazdasági növekedés szempontjából annak a szemléltetésére, hogy elsődlegesen a tulajdonjogok és a szerződési jogok megléte és kikényszeríthetősége lehet az oka annak, hogy a demokráciák biztosabb hátteret nyújtanak a fellendüléshez, mint az autokrata rezsimek. A demokrácia tehát mint intézményi csomag számos elem együttes eredője, így például az egyéni jogok a szabadság egy fokmérőjének számítanak. Ezen jogok milyenségét viszont erősen befolyásolhatja a kormányokban uralkodó ösztönzők rendszere is.

Ezért a demokrácia és gazdasági fejlődés elméleti megközelítését követően Olson demokráciára és stabilitásra vonatkozó állítását vizsgálom. A dolgozat fő kérdésének teszteléséhez a rezsimek tartósságával (*regime durability*) kívánom szemléltetni, milyen hatással jár a rendszer élettartam az egy főre eső GDP-re és a növekedési ütemre vonatkozóan. A rezsim tartóssága Marshall–Jaggers–Gurr (2010:17) megfogalmazásában a legutóbbi rezsimváltás – a polity2 mutatóban bekövetkezett 3 pontos változás –, vagy az átmenet lezárása óta eltelt évek számát jelöli. Az már korábban is kiderült, hogy a növekedés szempontjából fontosnak vélt tulajdonjogok a demokráciákban virágoznak, viszont kiépülésük nem elhanyagolhatóan a rendszer megszilárdulásával párhuzamba állítható, így még egy érv szól a rendszer-tartósság hangsúlyozása mellett.

A fent említett tartósság változó a politikai (in)stabilitás eszközéül szolgál, amelynek komoly szerepe lehet az országok fejlődésében. Azon rendszerek, amelyek hajlamosabbak az erőszakra, valamint váratlan politikai változásokkal jellemezhetőek az instabilitás jeleit mutatják. Mindemellett érdemes ismételtén kiemelni, hogy Olson szerint a stabil demokráciák lassulása a kormányzat viselkedésének (járadékvadászat) is tulajdonítható. A rezsim tartóssága ilyen értelemben szorosan összefügghet a vezető

(autokrácia esetén általában egy személy, demokráciában a vezető politikai párt/kormányzat) magatartásával is.

Mindezek tükrében arra a kérdésre keresem a választ, hogy a politikai rezsim stabilitás hogyan járul hozzá a gazdaságok teljesítményéhez, mennyire befolyásolja és leginkább milyen irányban a rendszer tartóssága a növekedési kilátásokat, rámutatva arra, hogy tényleg a stabilitás természetes velejárója-e a gazdasági lassulás. Hipotézisem abból a feltevésből indul ki, hogy a kevésbé tartós rezsimek (amelyeket gyakori rezsimváltások tarkítanak) éppen a tervezhetőség hiánya miatt kizsákmányolóbbak, ami a gazdasági környezetre is kedvezőtlen hatással bír. Ez a feltételezés pedig ellentmond Olson nézetének, miszerint minél stabilabb, tartósabb egy rendszer, annál lassabb lesz a gazdaság növekedési üteme. Ez azért lényeges kérdés, mert a rezsim tartóssága és a vezetői viselkedés közötti összefüggés itt ütközhet ki. Ezek szerint a demokráciákban is előtérbe kerülhet a vezetők rövid távú szemlélete, a saját érdekek követése, ami maga után vonhatja egy-egy rezsim kiszámíthatatlanságát, rezsimváltozást előidézve. Ezért, amikor Olson azt állítja, hogy a háború utáni demokráciák lassulnak, meghúzódnak mögötte a demokrácia azon politikai intézményi feltétele, hogy a vezetők (politikai párt) milyen időtávban gondolkodnak. Bár Olson szerint leginkább egy másfajta intézményi faktor a speciális érdekcsoportok játsszák a főszerepet a régi demokráciák lassulásában, mégis ez közvetve visszahat a politikai rezsim tartósságára úgy, hogy a növekedés lassulása a politikai stabilitás természetéből eredően következik be.

Vagyis Olson (1987) nézőpontja az, hogy minél hosszabb ideig áll fenn egy demokrácia annál valószínűbb, hogy a gazdaság hanyatlása következik be. A kormányzati/autokratikus viselkedés szemszögéből az előbbi kijelentés ellentmond annak, miszerint minél rövidebb a vezető/párt időhorizontja, annál kevésbé fontos a polgárok jóléte. Ezáltal a kormányok rövidebb tartóssága –, amely a fentebb említettek miatt, akár a rezsim tartósságáért is felelhet – ösztönző arra, hogy a hatalmon lévő csoport annyi javat szívjon el a rendszerből, amennyit csak lehet. Azok a kormányok, amelyek rövidebb várható élettartammal számolnak, magasabb diszkonttényezővel kellene járniuk, így elmozdulnának a hosszú távú hatékony gazdaságserkentő politikától a rövidtávú járadékavadász politika felé.

A rendszer stabilitásáról kifejtett eddigi gondolatot Clague et al. (1996) vizsgálataival is célszerű összekapcsolni, akik többek között az új demokráciák instabilitását is elemzik. Tanulmányukban kitérnek arra, hogy az átmeneti demokráciák könnyen kisajátítástól szenvedhetnek, így akár olyan káros hatással is lehetnek a

tulajdonjogokra, mint a kizsákmányoló autokráciák. Ezért a fent említett jogok mértéke akár kisebb is lehet, mint a stabilan álló autokráciában, hiszen ha a kormányzatnak nincs megfelelő jogi rendszere – az egyéni jogok bitorlásának védelmére – hosszantartó demokrácia nem igen alakulhat ki. Márpedig egy új demokrácia létrejötténél nem tisztázódik feltétlenül a rendszer rendeltetése, továbbá annak időtartama sem.

Az alább leírtak azért lehetnek tanulságosak, mert a háború utáni demokráciák esetében is megfigyelhető egy tehetetlenség, hiszen az újjáépítés során egy új vagy a korábban fennálló rendszer helyreállítását célozzák. A lényeg mindenképp az, hogy a háború előtti állapotot szinte bizonyosan nem lehet visszaállítani, ami bizonytalanságot okozhat, sérülékennyé és törékennyé téve a (korábbi) demokráciákat. Ezért párhuzam vonható azzal, hogy a demokráciák sokszor bizonytalan és anarchikus környezetben jönnek létre, ami nem kedvez a tulajdon védelmének és az új demokráciákhoz hasonlóan lehet, hogy a régi demokráciák a háború után nem elég erősek ahhoz, hogy megvédjék ezeket a jogokat. Ez a Clague-féle meglátás (instabilitás-lassulás), pedig Olssonnal ellentétes megállapításra enged következtetni.

4.1. MIÉRT SZÁMÍT A REZSIM-TARTÓSSÁG?

A rezsim-tartósság a stabilitás egyik legkézzelfoghatóbb indikátora. Amint azt Butkiewitz–Yanikkaya (2007:306) kijelentik, mivel a nem stabil rendszerekben a gazdaságot átszövő szabályok állandóan változhatnak, felléphet az idő-inkonzisztencia problémája.

A fentiek tükrében, a megfogalmazott hipotézis értelmében azt várnánk, hogy minél rövidebb távú, instabilabb egy rendszer, az a növekedési hatásokban is negatív erővel csapódik le. Ez a feltételezés mindenképp helytálló kell legyen, ha csak abból indulunk ki, hogy a rezsim tartóssága pozitív kapcsolatban áll a tulajdon és szerződési jogok meglétével függetlenül attól, hogy demokráciáról vagy autokráciáról beszélünk. De, amint arra Clague et al. (1996) is utalt, a hosszú ideje fennálló demokráciák jobb és biztonságosabb jogokat garantálnak, mint bármelyik másik rendszer. Ez Olson (1993:572) késői, megváltozott demokrácia véleményével is összecseng, aki azt írja, hogy *„olyan biztos kormányzatra van szükség, ami tiszteletben tartja az egyéni jogokat..... nincs tulajdonjog kormány nélkül.”* Mindemellett a stabilitás hozzájárul a járadékvadászat elleni harchoz is.

Hipotézisem a bizonytalansági tényező szempontjából is logikus feltételezés lehet. A politikai rezsim instabilitás a bizonytalansági tényezőn keresztül a gazdasági növekedésre, a szabályozási politikára, de még az adópolitikára is kedvezőtlen hatással bírhat. Ennek pedig egyenes következménye a beruházási szint csökkenése, így nem meglepő, hogy a befektetők a stabilabb országokat részesítik előnyben. Ráadásul számos tanulmány (*Cukierman et al. 1992, Alesina–Tabellini 1990*) foglalkozik Olsonhoz hasonlóan a kormányzatok (tartósságot befolyásoló) szerepével is. Véleményük szerint azok a kormányzatok, amelyek bizonytalanok a saját túlélésükben (kétséges tervezési horizont) nem optimális politika mellett köteleződnek el, legfőképp azért, hogy az utána következő vezető/politikai párt gazdasági helyzetét rontsák. Mindent összevetve, a fentiekből kiindulva elmondható, hogy azt várhatjuk: nagyobb politikai rezsim instabilitás kisebb növekedési hatással bír.

4.2. EMPIRIKUS ELEMZÉSI KERET

A továbbiakban az elemzés első lépcsőjében, 107 országra kiterjedő keresztmetszeti becslést végzek a korábban megfogalmazott hipotézis igazolásra/elvetésére. Bár Olson a második világháború utáni gazdaságok teljesítményéből vont le következtetéseket, – így helytállóbb lenne 1950-től vizsgálni az országokat –, az adatok hozzáférhetősége végett és a nagyobb minta szempontjából 1970–2009 közötti időszakot tanulmányozom.

Az már ismert, hogy Olson a demokrácia kora és a gazdasági növekedés között ellentétes kapcsolatot vélt felfedezni. Mielőtt a kapott eredmények elemzésére sor kerülne, fontosnak és tanulságosnak érzem néhány szerző munkáját megemlíteni, akik Olson hipotézisét szintén vizsgálatnak vetették alá. A Gallaway–Vedder szerzőpáros (1986) 50 amerikai államot vett szemügyre az olsoni hipotézis alátámasztására, és arra a következtetésre jutottak, minél „idősebb” egy állam, annál nagyobb a valószínűség az érdekcsoportok növekedést akadályozó szerepére. Ezzel ellentétben Wallis–Oates (1988) hosszabb időszakot elemezve (1902–1982) sem talált bizonyítékot arra, hogy az államok kora kapcsolatban állna, akár a nagyobb állami szektorral, akár az alacsonyabb növekedési rátával. Gray–Lowery (1988) ennél még messzebb ment és az egész olsoni állítás igazát kérdőjelezte meg, mivel a „kor” tényezőjét nem tekintették különösebben jó közelítőnek, sem a politikai stabilitásra, sem az érdekcsoportokra nézve. Ezekből az empirikus munkákból is tisztán kiderül Olson alapfeltevésének vitatottsága, és bár az amerikai államokra vonatkozó vizsgálatokat nem szabad általános érvényűnek tekinteni, mindenképpen előrevetíti az állítás igazolásának bonyolultságát.

A rezsim-tartósság növekedésre gyakorolt hatásának elemzésére empirikus növekedési modellt használok, amely a kibővített Solow-modellből (*Mankiw–Romer–Well 1992*) származik. Ez a modell már tartalmazza mind a fizikai, mind a humán tőkét. Ekkor a keresztmetszeti elemzés során használt egyenlet általános formában:

$$\ln(\text{GDP/fő}_{2009})_i = \beta_0 + \beta_1 \ln(\text{beruházási ráta}_{1970-2009})_i + \beta_2 \ln(n_{1970-2009})_i + \beta_3 \ln(\text{iskola}_{1970-2009})_i + \beta_4 (\text{rezsim tartósság}_{1970-2009})_i + \beta_5 (\text{polity2}_{1970-2009})_i + \varepsilon_i,$$

ahol ε_i a hibatag, i pedig az országokat jelöli.

A modell eredmény (függő) változója a fejlettség, amelyet a 2009-es, egy főre eső vásárlóerő-paritáson számolt, 2005-ös láncszűlyezésű reál GDP-vel mérek. Az adatok forrása a Penn World Table (*PWT*) 7.0 adatbázisa (*Heston–Summers–Aten 2011*).

Szintén a PWT-ből származik a magyarázó változók közül a másik makrogazdasági mutató a beruházási ráta értéke is. Mint a fizikai tőkébe való beruházás jó közelítőjét, a mutató értékét az 1970-2009 közötti időszakra számolt átlaggal jellemzem. A humán tőkébe való beruházás közelítője az egész népességen belül a 15 év felettiek középfokú oktatásban eltöltött átlagos éveinek száma 1970–2005 között, amelyet a Barro–Lee (*2001*) adatbázis tartalmaz. Végül a népességre vonatkozó adat a Világbank indikátorai közül került ki (*The World Bank 2012*). A hosszú távú technológiai haladás és az amortizáció feltételezett rátájának összegét ($g+\delta$) a nemzetközi irodalomban szokásos 8%-os értéknek veszem (*Caselli 2005:685, 690-691*).

Az egyenlet magában foglal a fentiekén kívül intézményi típusú változókat is. A rezsim stabilitása sokféleképpen megragadható (politikai puccsok, alkotmányok léte stb.). Írásomban ugyanakkor a korábban említett Marshall–Jaggers–Gurr (*2010*) által definiált rezsim-tartósság mutatóját használok. A bázis érték mindig 0, ami az új politika bevezetését jelenti. Minden következő év a mutató értékét egy évvel növeli mindaddig, amíg egy új rezsim (politikai változás) be nem következik. A rezsimváltás fontosságára mutat rá többek között Hausmann–Pritchett–Rodrik (*2004*), akik azt találták, hogy a rezsimváltozások igen nagy jelentőséggel bírnak, abban az értelemben, hogy a politikai rezsimváltozások a növekedés gyorsulásának jelentős előrejelzői.⁸

---

⁸ Ugyanakkor Hausmann–Pritchett–Rodrik (*2004*) vizsgálatukban hosszabb távon a növekedési rátában bekövetkezett változások valószínűségét és nem a növekedés teljesítményét vizsgálták.

Mindazonáltal feltételezem a tartósság rezsim-típus specifikusságát,⁹ amelyet a polity2 mutatóval mérek. Az ide vonatkozó adatok a Polity IV Project (*Marshall–Jagers–Gurr 2010*) adatbázisából származnak. A Polity IV az országok demokratikus-autokratikus minőségét vizsgálja, miközben feltételezi, hogy egy-egy ország egyszerre lehet mindkettő is. Mindkét jellemzőt egy 0-tól 10-ig terjedő skálán mérik, ahol mind a demokráciában, mind az autokráciában a 10-es jelenti a maximális értéket. A polity2 ugyanakkor finomabb mutató, ahol a demokrácia értékéből kerül kivonásra az autokrácia értéke, ezáltal a mutató értéke már -10 és 10 közötti tartományban mozog, ahol -10 a legnagyobb fokú autokrácia, +10 pedig a legerősebb demokrácia. Mindkét mutató esetében az időszakra vonatkozó adatok átlagával dolgoztam, mert feltehető, hogy a különböző típusú intézmények hosszabb időtávon is viszonylag stabilak. Ha ez így van, akkor – visszautalva a dolgozatban korábban boncolgatott tulajdonjogokkal kapcsolatos meglátásokra – a tulajdonjogok stabil rendszere hozza létre a játékszabályokat, ami támogathatja a növekedést.

A megfogalmazottak értelmében a következő táblázat összefoglalja a magyarázó változók gazdasági növekedésre gyakorolt előre feltételezett hatásait.

1.Táblázat: A magyarázó változók feltételezett hatása

Változók	Feltételezett hatás
<i>Beruházási ráta</i>	+
<i>Népességnövekedés</i>	-
<i>Középiskolában eltöltött évek</i>	+
<i>Rezsim-tartósság</i>	+
<i>Polity2</i>	+

⁹ A rezsim-tartósság, a gazdasági növekedés és a rezsim típus közötti kapcsolatot szimbolizálhatja Olson (1987:135) azon állítása, miszerint a demokráciák idővel az érdekcsoportok bénító hatásától szenvednek, míg az autokráciák – legalábbis egy pontig – növekednek, amint a vezető megszilárdította hatalmát.

2.Táblázat: Keresztmetszeti regressziós elemzés

	Függő változó: $\ln(\text{GDP}/f\ddot{o}_{2009})$		
	1.	2.	3.
<i>konstans</i>	18,677 (9,032) ***	17,869 (9,248) ***	15,901 (9,019) ***
$\ln(\text{beruházási ráta}_{1970-2009})$	0,286 (1,540)	0,350 (1,955) *	0,328 (1,725) *
$\ln(n_{1970-2009}+g+\delta)$	-4,916 (-5,247) ***	-4,712 (-5,389) ***	-3,815 (-4,904) ***
$\ln(\text{iskola}_{1970-2009})$	0,962 (8,323) ***	0,841 (7,100) ***	0,749 (6,053) ***
<i>rezsim-tartósság</i> ₁₉₇₀₋₂₀₀₉		0,007 (2,963) ***	0,005 (2,182) **
<i>polity2</i> ₁₉₇₀₋₂₀₀₉			0,046 (3,519) ***
R^2	0,706	0,724	0,745
<i>korrigált R^2</i>	0,698	0,713	0,732
<i>megfigyelések száma</i>	107	107	107

Legkisebb négyzetek módszerével (OLS) számolt regresszió. Zárójelben a t-értékek. A *-ok az egyes szignifikancia szintet mutatják: *** 1%, ** 5%, * 10%. A * hiánya azt jelöli, hogy az adott változó még 10%-on sem szignifikáns. A szórás heteroszkedacitás robusztus.

A 2. táblázat első oszlopában a kontrollváltozók kerültek beépítésre, amelyet az intézményi változók követtek (2–3.oszlop). A táblázatból kitűnik, hogy a stabilitás és a rezsim specifikussági változók beépítésével az egész modell magyarázó ereje a GDP szórására nézve jelentősen növekszik. Erre utalnak a korrelációs együtthatók (R^2 , Korrigált R^2), melyek a függő és független változók közötti kapcsolat erősségét hivatottak mérni. A fenti mutatókból – az, hogy mekkora hányadban magyarázzák a független változók a függő változó teljes eltérés négyzetösszegét – az látszik, hogy az intézményi változók erőteljes magyarázó erővel bírnak.

A változók közül egyedül a beruházási ráta az, amely csak 10%-on mutat szignifikáns kapcsolatot, miközben alakulása is szót érdemel. Először is az 1. táblázatban a beruházási ráta általam feltételezett várható hatása ugyan igazolódik a lefuttatott regresszióban, vagyis hatása pozitív, nagysága viszont nem nevezhető tekintélyesnek a gazdaság növekedése szempontjából. A hatás elsősorban azzal (is) magyarázható, hogy csupán fizikai tőkéről van szó. Maga Solow (1956) sem tekintette a fizikai tőkefelhalmozást hosszú távon a gazdasági növekedés motorjának. Ezt támasztja alá az is, hogy a fejlettebb, magasabb jövedelmű országok nem rendelkeznek magasabb

beruházási rátával, így a növekedést nem lehet a fizikai tőke akkumulációnak tulajdonítani. Példaként említhetjük, hogy a vásárlóerő-paritáson számolt egy főre eső GDP arányában a beruházás részesedése átlagosan a vizsgált időszakban: Gabonban 30%, Albániában 33%, Malawiban 46%, míg Ausztrália, az Egyesült Királyság, vagy az Egyesült Államok ugyanezen mutatója nem haladja meg a 20%-os értéket sem.

A 2. oszlopban a rezsim-tartósság bevonásával a beruházási ráta már szignifikánssá válik és továbbra is pozitív kapcsolatot jelez, sőt a tartósság modellben való szerepeltetésével érdemlegesnek nevezhetően emelkedik is. Az eredményt magyarázhatjuk azzal, hogy a politikai (in)stabilitás közvetve, a fizikai tőke felhalmozásán keresztül befolyásolja a növekedést, így a befektetési ösztönzők függnék attól, mekkora valószínűséggel marad stabil a rendszer, illetve a rezsim politikájától (kormányzati viselkedés) is. Teljesen világos, hogy a külföldi befektetők nem szívesen fektetnek be instabil politikai környezetbe. A beruházási ráta együtthatójának mérséklődése figyelhető meg a 3. oszlopban a polity2 (rezsim-típus) bevonásával, ami további alátámasztást adhat az előbb leírtaknak. Azaz a rezsim stabilitásával a befektetők bizalma javul, ám függetlenül a demokrácia-autokrácia fokától, eltérő rezsimű országokat tesz vonzó célponttá.

A többi magyarázó változó a várható hatásoknak megfelelően alakul. Az iskolázottság, mint a humán tőke egyik magyarázó tényezője, önmagában is jelentős hatással bír a gazdaság szintjére (1.oszlop), bár hatása az intézményi változókkal együtt már mérséklődik. Az intézményi változók szerepe oly módon mutatkozik meg, hogy minél stabilabb a rendszer, az oktatás annál kisebb szerepet játszik a növekedésben. Az oktatás pozitív hozadéka mérséklődik, mert a tartósság olyan stabilitást, biztos légkört teremt, ami miatt a középiskolában eltöltött évek száma egyre kisebb ütemben járul hozzá a gazdasági fejlődéshez mindamelllett, hogy igen erősen korrelál a gazdasági növekedéssel. Ráadásul a polity2 bevonása azt is sejteti, hogy a demokráciákban egy pótlólagos középiskolai év egyre kevésbé „számít”, míg az autokráciákban a fejlődés lehetséges kitörési pontja lehet a humán tőke felhalmozása, hiszen sokszor a szegény országok felvilágosult diktátorok vezetésével törnek ki szegény helyzetükből, majd ennek segítségével ezután esetlegesen az intézményrendszerük megreformálására is sor kerülhet.

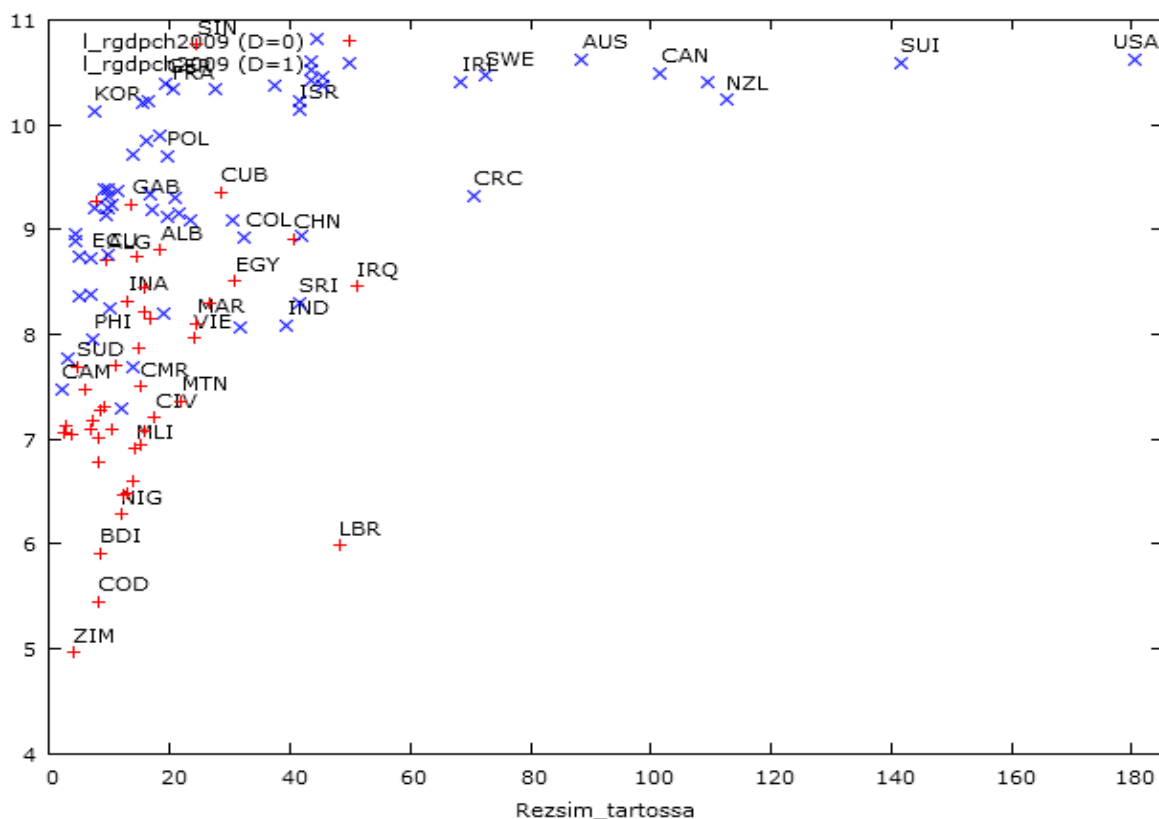
Az első intézményi változó a rezsim-tartósság. A leghosszabb rezsim tartóssággal olyan országok bírnak, mint az Egyesült Államok, Svájc vagy Új-Zéland, ahol átlagosan 140 év feletti a rezsimváltások nélküli rendszerélettartam. A másik végletet jelenti többek között Afganisztán, Kambodzsa vagy Pakisztán, ahol politikai rendszer instabilitás

uralkodik, a rezsímváltozások átlagosan 2 évente bekövetkeznek, ami a polity2-ben kilengésekhez vezet. A példák arra mutatnak rá, hogy a hagyományosan magas egy főre jutó GDP-vel rendelkező demokratikus országokban a politikai stabilitás a rendszer természetes velejárója, míg a diktatórikus és fejletlenebb rezsimek akár utódlási, akár puccskísérletből adódóan az instabilitás határán egyensúlyoznak, ami a gazdasági fejlődés akadályává válik. A 3. táblázat 2. oszlopa azt szemlélteti –, a beépített kontrollváltozók változatlanlansága mellett –, hogy minden egyes év, amellyel a rendszer tovább él 0,7%-kal növeli az egy főre eső GDP-t.

Az utolsóként megjelenő intézményi mutató a polity2 index. Ennek a beemelésével az intézményi változók közötti kapcsolat is értelmezhetővé válik. A politikai stabilitás fontossága a rezsím típusának függvénye is, ezért az is fontos, demokratikus körülmények uralkodnak-e egy-egy gazdaságban. A két változó közötti kapcsolat erőteljesen pozitív, hiszen ha a rezsím egy fokkal a demokratikusabb berendezkedés felé tolódik, akkor a politikai rezsím stabilitás átlagosan valamivel több, mint 2 évvel nő (megnő az esély arra, hogy ha demokratikusabb egy ország a rezsímváltozás kitoldódik). Másképpen megfogalmazva a rezsím tartóssága a demokrácia fokának az emelkedését eredményezi. A kettő kapcsolatából tehát az tűnik ki, hogy a demokráciák gazdagabbak. Ez a megállapítás, azonban ellentmondani látszik a kiinduló olsoni feltevésnek.

A 4. ábra éppen a fentebb említetteket szemlélteti, ahol is az egy főre eső reál GDP és a politikai stabilitás közötti kapcsolat jelenik meg, a rezsím milyenségének (mint dummy változó) figyelembevételével. A pontdiagram jól szemlélteti, hogy – egy-két kivételtől (pl. Szingapúr) eltekintve –, az ugyanazon rezsím tartósságot mutató országok esetében a demokráciák (kék) mindig felülmúlják az autokrációkat (piros), már ami az egy főre eső reál GDP-t jelenti. Azaz a demokratikus országok a gazdasági teljesítmény szempontjából jobban teljesítenek. Tehát a rezsím tartóssága szoros viszonyban áll annak jellegével.

A 4. ábráról óvatos megállapítást is tehetünk az időhorizontra vonatkozóan. A pirossal jelzett diktatórikusabb rendszereknél az első 25–30 évben a stabilitás jelentős ugrást eredményez az egy főre eső GDP növekedési ütemében, utána viszont lassulás figyelhető meg. A kék színnel jelölt demokráciáknál más a helyzet. A tartósság növekedése csak lassú ütemben növeli a GDP-t, viszont tartamában sokkal hosszabb ideig megmarad a növekedés, mivel csak 70–80 év után figyelhető meg stagnálás, lassulás.

4. ábra: A gazdasági növekedés, rezsime tartósság és rezsime típus kapcsolata

Forrás: Saját szerkesztés

A fenti megállapítás viszont már előrevezetheti, hogy a rezsime típusától függően a politikai rendszer stabilitásnak eltérő hatása lehet a fejlettségre. Ennek vizsgálatához a minta elkülönítésére a polity2 indexet, dummy változóként használom.

A dummy változót a $polity2 > 0$ képlet alapján határoztam meg, ennek alapján 0 értéket vesz föl autokratikus, 1-es értéket demokratikus rendszer esetén. Az így kialakított dummy változót keresztváltozóként a rezsime tartósság hatásának vizsgálatában is alkalmazom. Az egyenlet a változásoknak megfelelően így alakul:

$$\ln(\text{GDP/fő}_{2009})_i = \beta_0 + \beta_1 \ln(\text{beruházási ráta}_{1970-2009})_i + \beta_2 \ln(n_{1970-2009})_i + \beta_3 \ln(\text{iskola}_{1970-2009})_i + \beta_4 (\text{rezsime tartósság}_{1970-2009})_i + \beta_5 D_i + \beta_6 D_i (\text{rezsime-tartósság}_{1970-2009})_i + \varepsilon_i,$$

ahol D_i a dummy változót, ε_i a hibtagot, i pedig az országokat jelöli.

3.Táblázat: Keresztváltozókkal kiegészített regresszió

	Függő változó: $\ln(\text{GDP}/\text{fő}_{2009})$			
	1.	2.	3.	4.
<i>konstans</i>	18,677 (9,032) ***	17,869 (9,248) ***	15,275 (8,637) ***	15,081 (8,495) ***
<i>ln(beruházási ráta)</i> <i>1970–2009</i>	0,286 (1,540)	0,350 (1,955) *	0,339 (1,750) *	0,331 (1,726) *
<i>ln($n_{1970-2009} + g + \delta$)</i>	-4,916 (-5,247) ***	-4,712 (-5,389) ***	-3,687 (-4,846) ***	-3,665 (-4,807) ***
<i>ln(iskola_{1970–2009})</i>	0,962 (8,323) ***	0,841 (7,100) ***	0,696 (4,930) ***	0,684 (4,839) ***
<i>rezsím-tartósság_{1970–2009}</i>		0,007 (2,963) ***	0,007 (3,168) ***	0,018 (1,034)
<i>Dummy polity2</i> <i>1970–2009</i>			0,579 (2,847) ***	0,775 (2,076) **
<i>D(rezsím-tartósság)</i>				-0,011 (-0,658)
R^2	0,706	0,724	0,749	0,752
<i>korrigált R^2</i>	0,698	0,713	0,736	0,737
<i>megfigyelések száma</i>	107	107	107	107

Legkisebb négyzetek módszerével (OLS) számolt regresszió. Zárójelben a t-értékek. A *-ok az egyes szignifikancia szintet mutatják: *** 1%, ** 5%, * 10%. A * hiánya azt jelöli, hogy az adott változó még 10%-on sem szignifikáns. A szórás heteroszkedacitás robosztus.

A 3.táblázat első két oszlopa a korábbi regresszió eredményét jeleníti meg, a harmadik, negyedik az új változókkal kiegészítettet.

A dummy változó beépítésével hasonló eredményre jutunk, mint korábban, amikor is a demokrácia feljebbvalósága tükröződött az egy főre eső GDP-re nézve. A 3. táblázat 3.oszlopa jelzi a többi kontrollváltozó állandósága mellett, hogy csupán az a tény, miszerint a fennálló rendszer demokrácia, közel 60%-kal növeli az egy főre eső GDP-t. Ebből megint csak az derül ki, hogy a demokráciákban a jólét szintje magasabb. Érdekesebb eredményre jutunk akkor, ha keresztváltozót alkalmazunk, ami itt a dummy változóval korrigált rendszer-tartósságot jelenti. Meglepő módon a 4.oszlopban sem a rezsím-tartósság, sem a D(rezsím-tartósság) együtthatói nem szignifikánsak, ami azt jelenti, hogy sem autokráciában, sem demokráciában nincs hatása a rezsím tartósságnak a fejlődésre.

Összességében, bár itt a stabilitás nem képvisel magyarázó erőt az egy főre eső GDP növekedési ütemére nézve, ha csupán Olson állításának azon részét vizsgáljuk, hogy a demokráciák előbb-utóbb önmaguk akadályává válnak a fejlődésben, a feltevése nem tűnik igazoltnak (lásd a dummy változó).

4.3. AZ OLSONI HIPOTÉZIS VALÓSÁGA?

Az elemzésben eddig az egy főre eső GDP-t tekintettem függő változónak. A dolgozat fő kérdése azonban a növekedési ütemre vonatkozik. Az egy főre eső GDP és a növekedési ütem közötti kapcsolatról annyi bizonyosan elmondható, hogy a hosszú távon magasabb növekedési ráta magasabb GDP-t eredményez. A növekedési ütemre vonatkozóan az egyenlet:

$$\begin{aligned} \text{Növekedési ütem}_{1970-2009} = & \beta_0 + \beta_1 \ln(\text{jövedelem}_{1970})_i + \\ & \beta_2 \ln(\text{beruházási-ráta}_{1970-2009})_i + \beta_3 \ln(n_{1970-2009} + g + \delta)_i + \beta_4 \ln(\text{iskola}_{1970-2009})_i + \\ & \beta_5 (\text{rezsim-tartósság}_{1970-2009})_i + \beta_6 (\text{polity2}_{1970-2009})_i + \varepsilon_i, \end{aligned}$$

ahol ε_i a hibatag, i pedig az országokat jelöli.

4. Táblázat: Regressziós elemzés a növekedési ütemre vonatkozóan

	Függő változó: Növekedési ütem ₁₉₇₀₋₂₀₀₉			
	1.	2.	3.	4.
<i>konstans</i>	14,671 (3,129)***	14,816 (3,148)***	14,915 (3,189)***	16,2672 (3,802)***
<i>ln(jövedelem₁₉₇₀)</i>	-0,550 (-2,154)**	-0,573 (-2,187)**	-0,552 (-1,934)*	- 0,822 (-3,772)***
<i>ln(beruházási ráta) 1970-2009</i>	1,321 (3,154)***	1,332 (3,124)***	1,341 (3,194)***	1,760 (3,959)***
<i>ln(n₁₉₇₀₋₂₀₀₉+g+δ)</i>	-5,512 (-3,997)***	-5,528 (-4,020)***	-5,654 (-3,947)***	- 4,48 (-3,019)***
<i>ln(iskola₁₉₇₀₋₂₀₀₉)</i>	0,571 (1,687)*	0,559 (1,627)	0,562 (1,645)	0,362 (1,101)
<i>rezsim tartósság₁₉₇₀₋₂₀₀₉</i>		0,002 (0,545)	0,0021 (0,592)	-0,003 (-0,648)
<i>polity2₁₉₇₀₋₂₀₀₉</i>			-0,009 (-0,289)	0,001 (0,327)
<i>ln(EFW₁₉₇₀₋₂₀₀₉)</i>				5,158 (3,695)***
<i>R²</i>	0,334	0,335	0,336	0,526
<i>korrigált R²</i>	0,308	0,302	0,296	0,487
<i>megfigyelések száma</i>	107	107	107	94

Legkisebb négyzetek módszerével (OLS) számolt regresszió. Zárójelben a t-értékek. A *-ok az egyes szignifikancia szintet mutatják: *** 1%, ** 5%, * 10%. A * hiánya azt jelöli, hogy az adott változó még 10%-on sem szignifikáns. A szórás heteroszkedacitás robusztus.

A keresztmetszeti modellben az előzőekhez hasonlóan ugyanazon változók kerültek beépítésre, egy pótlólagos kontrollváltozó, a kezdeti jövedelem hozzáadásával.

A 2.táblázattal ellentétben, a kapott eredmények némiképpen eltérő képet festenek a gazdasági növekedésről.

Az első pillantásra kiderül, hogy a független változók magyarázó ereje a gazdaság növekedési ütemére vonatkozóan sokkal kisebb mértékű (R^2 , Korrigált R^2), de ami még ennél is szembetűnőbb, hogy az intézményi változók modellben való szerepeltetése nincs különösebb hatással a változók magyarázó erejére.

A kontrollváltozók közül a népesség növekedése és az iskolázottság hatása hasonló, mint a korábban lefuttatott regresszióban kaptak. A középfokú oktatás együttthatója pozitív kapcsolatot mutat a GDP növekedési ütemével, de hatásfoka csökken az intézményi változók bevonásával, sőt szignifikanciája el is tűnik. A népesség növekedési üteme pedig negatívan korrelál a gazdaság növekedési üteméhez. A népességnövekedés jó része a legkevésbé fejlett országokban történik, ami erőteljes nyomás alá helyezi a kiépülőben lévő intézményi alapokat, és az oktatási rendszert, infrastrukturális túlterheltséget és erőforrás szűkét okozva. A hatás a fejlett országokban is igen erős társadalmi, gazdasági és környezeti hatáshoz vezethet, többek között munkanélküliség alakulhat ki az illegális bevándorlás, valamint az illegális munkavállalás miatt.

A korábbi elemzéstől eltérően a beruházási ráta bizonyul a legerősebb független változónak, így már 1%-on is szignifikáns, pozitív kapcsolatot mutat az egy főre eső GDP növekedési ütemével (1–3.oszlop), aminek magyarázatára később térek ki.

Az új változó arról tanúskodik, hogy a magasabb egy főre eső kezdeti jövedelem negatívan és szignifikánsan korrelál az egy főre eső GDP-vel, illetve annak növekedési ütemével. A megállapítás a feltételes konvergencia hipotézisét erősítheti. A feltételes konvergencia előzménye, hogy az empirikus vizsgálatok (Barro 1991, Barro–Sala-i-Martin 1992, Mankiw–Romer–Well 1992) szerint az egy főre jutó tőkeállomány növekedési üteme és kiinduló szintje között csak gyenge korreláció mutatható ki. A feltételes konvergencia elsősorban abból indul ki, hogy a gazdaságok olyan tényezőkben, mint az intézményi struktúra és kormányzati politika vagy a természeti adottságok eltérnek, így az egyes országokban, régiókban különböző egyensúlyi helyzetek alakulnak ki. Ezért az országok nem egymáshoz, sokkal inkább saját egyensúlyi állapotukhoz (*steady state*) közelítenek. Vagyis a szegényebb országok nem a gazdagabbak fejlettségi szintjéhez közelítenek, hanem különböző egyensúlyi pályákon növekednek, és minél közelebb vannak ehhez az értékhez, annál lassabban növekednek. Két vagy több országnak csak akkor egyezhet meg teljes mértékben a hosszú távú egyensúlyi állapota, ha

minden strukturális paramétere azonos. Az előbbiekre példaként hozható, hogy a fejlettebb országok, mint az Egyesült Államok, Svájc, Új-Zéland vagy az Egyesült Királyság növekedési üteme átlagosan 1–1,8%-os volt 1970–2009 között. Ezzel szemben a fejlődő országok esetében a növekedés többszintű képet fest. Kiugró példaként fel lehet hozni Szingapúr és Kína 5% fölötti, vagy Egyiptom 3%-ot meghaladó növekedését. De a korábban említett Afganisztán, Kambodzsa, Pakisztán is valamivel magasabb, 1,9–2,3%-os növekedést produkáltak a vizsgált időszakban, mint ami a demokratikusabb és fejlettebb világban megfigyelhető volt.

Korábban említettem, hogy számos tanulmány (*Olson 1987, Clague 1996, Gallaway–Wedder 1986*) tekintette a rendszerstabilitást a hosszantartó növekedési különbségek fontos tényezőjének. Amint azt a 4.2 alfejezetben végzett regresszió kimutatta, a rezsim-tartósság szignifikáns, pozitív kapcsolatot jelenített meg az egy főre eső GDP-vel, (minden más mutató változatlansága mellett az 1 évvel tartósabb rezsim 0,7%-os növekedést hordoz magában az egy főre eső GDP-t tekintve).

Ennek ellenére a 4. táblázatban lefuttatott regresszió nem tűnik bizonyítani a fenti megállapítást, hiszen az intézményi változók együtthatói ugyan pozitívak, de egyiküknek sincs különösebb hatása a növekedési ütemre akkor, amikor a fontos kontrollváltozók a modellben bevonásra kerülnek. A véletlenszerűséget kizárhatja, hogy Levine–Renelt (1992) szerzőpáros munkájukban ugyancsak arra a megállapításra jutott, hogy a politikai stabilitás lényegében nincs kapcsolatban a gazdasági növekedéssel.

Felmerül a kérdés az eredményeket látva, mi magyarázhatja a változást?

A gazdasági növekedés–politikai stabilitás közvetett kapcsolatára adhat magyarázatot, ha a növekedés szempontjából leginkább fontos elem, a beruházási csatornán keresztül vonunk le következtetést. A befektetők és vállalkozók sokszor az ország gazdaságpolitikai stabilitását előbbre valónak tekintik a rendszer stabilitásánál. Elképzelhető ugyanis, hogy egy katonai zavargásoktól mentes stabil rendszer hátrányt szenved kiszámíthatatlan gazdaságpolitikájának következtében.¹⁰ Hasonló események zajlottak le többek között Zaire-ben (a mai Kongói Demokratikus Köztársaság), ahol a rendszer stabilitása szilárdnak bizonyult, mivel nem következett be rezsimváltás, ami nagyrészt annak is köszönhető, hogy 1965–1999-ig ugyanazon diktátor kezében

---

¹⁰ Az Aizenman–Marion (1991) szerzőpáros tanulmányukban 46 fejlődő országot vizsgálva jutott hasonló következtetésre az 1970–1985 közötti időszakot elemezve. A gazdasági növekedés és a politikai stabilitás közötti korreláció véleményük szerint a gazdaságpolitika perzisztenciája és a földrajzi régió függvénye.

összpontosult a hatalom, mégis lehangoló növekedési rátát produkált ebben az időszakban (*Akitoby–Cinyabuguma 2004*). Ellenpéldaként Borner et al. (1995) Thaiföldet említi, amelynek fejlődését 13 alkotmány, 17 puccs és számos tömeglázgás, így rezsimváltozások kísérték, mégis a gazdaságpolitika kiszámíthatónak bizonyult, ezért a politikai zavargás nem hatott ki a tulajdonjog biztonságára. Sőt, amint arra Clague (1996) is utal, a demokratikus vezetésben megfigyelhető eltolódások, nem a politikai instabilitás jelei, csak a hatékony bírói testületé, amely megakadályozza, hogy a választásokban legyőzöttek egyoldalúan kiterjesszék hatalmukat, így téve az intézményi kereteket stabillá és tartóssá.

Teljesen logikusnak tűnik tehát, hogy a kereskedelempolitikát, az adókat körülvéő bizonytalanságok, a befektetések optimális időzítését módosítják. Ebből a szempontból az ösztönző rendszerek előrejelezhetősége, stabilitása fontosabbnak tűnik, mint a politikai rendszer (rezsim-tartósság) stabilitása. Ezt hivatott alátámasztani a modellbe beépített gazdaságpolitikai változó (*4.oszlop*), amelyet a Fraser Institute által számított gazdasági szabadság indexszel (EFW) számolok (*Gwartney et al. 2011*). Bár a gazdaságpolitika mérésére számos mutató áll rendelkezésre, az elemzés szempontjából a gazdasági szabadság indikátora mellett szól a hosszabb időtáv (1970-től), valamint a többszintűség is. Az EFW olyan dimenziókat ölel föl, mint a kormány mérete, a tulajdonjogok védelme, a nyitottság, és a makrogazdasági politikák. Amint azt Gwartney et al. (2011:11) írja, az EFW mutató azt méri, hogy a nemzetek intézményei, politikái mennyire következetesek a gazdasági teljesítménnyel, így a gazdasági szabadság az egyéni választásokon, az önkéntes cserén, a piaci verseny szabadságán és természetesen az egyéni és tulajdonjogok védelmén alapul. A regressziós elemzés igazolni látszik a gazdaságpolitika fontosságára utaló következtetéseket. Vagyis az a tény, hogy a politikai rendszer-stabilitás együttthatója nem jelez kapcsolatot a növekedési ütemmel, magába foglalja azt, hogy a rendszer tartóssága kevésbé fontos, mint a gazdaságpolitika változása. Így a *4.táblázat 4.oszlopából* kiderül, hogy mennyire alapvető jelentőségű a gazdaságpolitika, ami végsősoron felülírhatja a politikai stabilitás fontosságát a növekedési ütemre nézve (erre egyébként a megnövekedett korrelációs együtttható is utal). Pozitív, szignifikáns kapcsolat mellett, ha a többi kontrollváltozó állandóságát feltételezzük, ha 1%-kal nő a gazdasági szabadság, akkor az 0,05%-kal járul hozzá a növekedéshez.

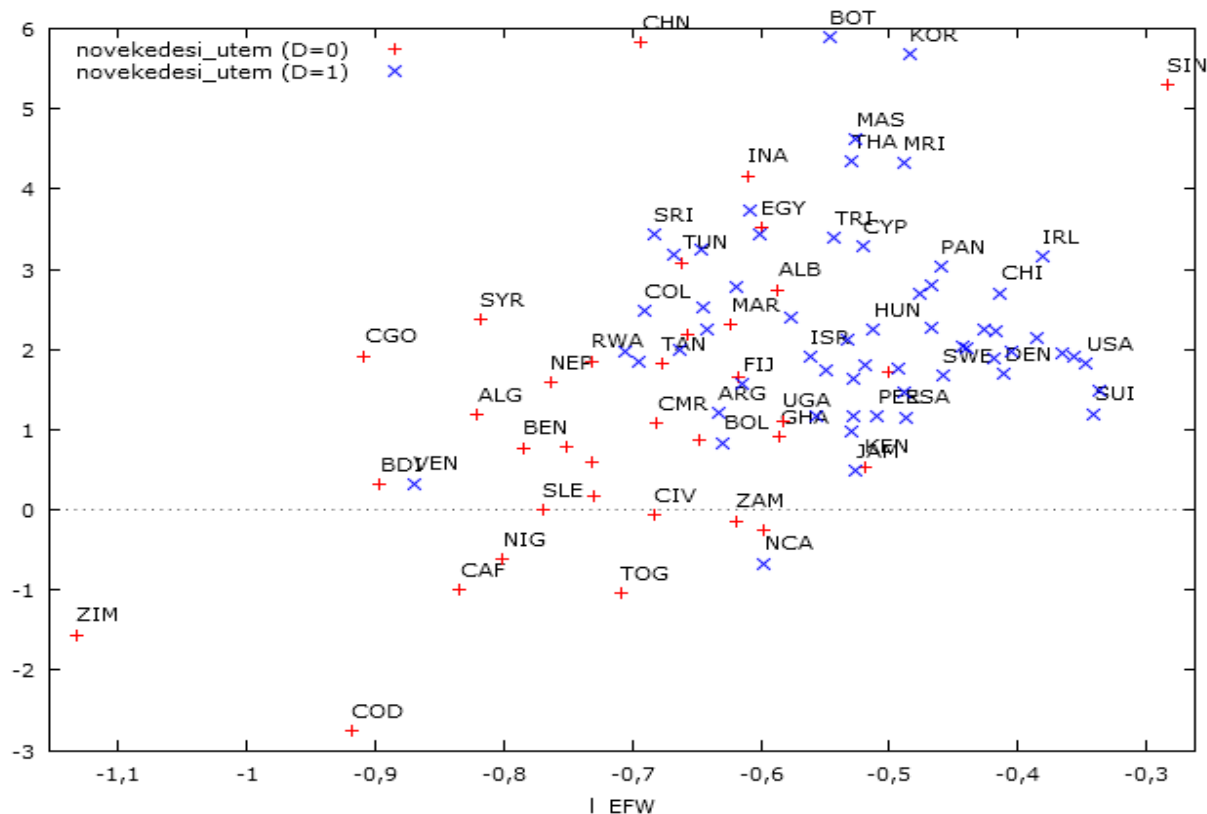
A gazdasági szabadság fontossága nem újkeletű, hiszen már Adam Smith, később pedig Hayek (1960) is úgy vélte, hogy a gazdasági szabadság és a gazdasági aktivitás a szegény nemzetek számára kulcsfontosságú a felemelkedésben, aminek eredményeznie

kell, hogy az alacsony jövedelmű emberek egy szabadabb országban sokkal jobban élnek, mint egy kevésbé szabad országban. Holcombe (1999) példaként említi a második világháború utáni Észak és Dél-Korea esetét. Míg a piacorientált Dél gazdagodott, és a világ egyik leggyorsabban növekvő gazdaságává vált, addig a tervutasításos rendszerű Észak gazdasági teljesítménye mélyrepülést vett. A gazdasági szabadságnak ezenkívül érzékelhető más pozitív hatása is. Pei (1999) kimutatja, hogy a nagyobb gazdasági szabadsággal rendelkező országoknak kisebb a lehetősége a járadékvadászatra, így a korrupciós fenyegetés is alacsonyabb. A kapcsolat fordítva is igaz. A korruptabb országokban alacsonyabb a gazdasági szabadság, mert a korrupcióból hasznot húzó egyének, csoportok felhasználják befolyásukat a gazdasági szabadság korlátozására.

A vizsgált időszakban a legnagyobb gazdasági szabadság értékkel Szingapúr, Új-Zéland, Kanada, valamint Ausztrália rendelkezett, de érdemes felhívni a figyelmet az afrikai Botswanára, Mauritiusra, vagy a latin-amerikai Chilére, amelyek meglepően magas értékei a gazdasági liberalizáció trendjére mutatnak rá. Ázsia két motorja Kína és India azonban megközelítőleg azonos, de alacsonyabb értéken állnak, bár tény, hogy az elmúlt években emelkedés volt tapasztalható, aminek a gazdaságok gyors növekedése az eredménye. A legalacsonyabb átlagos értékkel Venezuela, a Kongói Demokratikus Köztársaság és Zimbabwe rendelkezett. Lawson (2002) írásában azt ecseteli, hogy Zimbabweben a gazdasági tevékenységek túl szoros ellenőrzése és a tulajdonjogok fenyegetése áll az alacsony érték hátterében.

Az 5.ábrán a gazdasági szabadság és a növekedési ütem közötti kapcsolat látható. Megfigyelhető, hogy a magas gazdasági szabadsággal rendelkező országok leginkább demokráciák (*kék*). Ez nem lehet meglepő akkor, ha visszautalunk az elméleti részen tárgyaltakra. Ugyanis a demokráciák sokkal védelmezőbbek a tulajdonjogokkal szemben, ami a gazdasági szabadság egyik alapvető eleme, így a hosszú távú fellendülés egyik legfőbb forrása. Másrészt a 4.2 alfejezetben végzett regresszió jelezte, hogy a rezsim-tartósság – a demokráciában, mint annak kora – szoros kapcsolatban áll az egy főre eső GDP-vel. A demokrácia „kora” pedig a tulajdonjog meghatározódásában bír lényegi szereppel. Az erős tulajdonjog megléte viszont a járadékvadászat mérséklésében is szerepet játszik, így a gazdasági szabadság és korrupció kapcsolata is világossá válik.

Végősoron, ezen gondolatmenet is azt sugallja, hogy a demokrácia jobb a gazdasági szabadság biztosításában, így kedvezőbb környezetet teremt a gazdasági fejlődésnek, mint az autokrácia.

5. ábra: A gazdasági szabadság és a növekedési ütem kapcsolata

Forrás: Saját szerkesztés

A rezsim-tartósság növekedési ütemre vonatkozó vizsgálatában eddig megállapítottuk, hogy önmagában a rezsimváltások nélküli rendszer élettartam nem jelent nagyobb gazdasági növekedést. Ennek oka az, hogy a gazdaságpolitika stabilitása és kiszámíthatósága biztosabb háttérrel jelent a befektetőknek, mint egy-egy rendszer túlélése.

A következőkben azt vizsgálom meg, vajon az eredmény módosul-e akkor, ha a mintát két csoportra, autokráciára és demokráciára bontom a polity2 dummy változóvá alakításával. A dummy változót keresztváltozóként is használok a rezsim tartósság tanulmányozásában. A következőkben a 4. táblázat eredményei láthatóak, de kibővült egy újabb oszloppal, amelyikbe az előbb említett indikátorok kerültek be. Ekkor:

Növekedési ütem $_{1970-2009} = \beta_0 + \beta_1 \ln(\text{jövedelem}_{1970})_i +$
 $\beta_2 \ln(\text{beruházási ráta}_{1970-2009})_i + \beta_3 \ln(n_{1970-2009})_i + \beta_4 \ln(\text{iskola}_{1970-2009})_i +$
 $\beta_5 (\text{rezsim-tartósság}_{1970-2009})_i + \beta_6 D_i + \beta_7 D_i (\text{rezsim-tartósság}_{1970-2009}) + \beta_8 \ln(\text{EFW}_{1970-2009}) + \varepsilon_i,$
 ahol D_i a dummy változó, ε_i a hibatag, i pedig az országokat jelöli.

5. Táblázat: A rezsim-tartósság szerepe autokráciákban és demokráciákban

	Függő változó: Növekedési ütem _{1970–2009}				
	1.	2.	3.	4.	5.
<i>konstans</i>	14,671 (3,129) ***	14,816 (3,148) ***	14,915 (3,189) ***	16,2672 (3,802) ***	11,877 (3,226) ***
<i>ln(jövedelem₁₉₇₀)</i>	-0,550 (-2,154) **	-0,573 (-2,187) **	-0,552 (-1,934) *	- 0,822 (-3,772) ***	-0,805 (-4,816) ***
<i>ln(beruházási ráta) 1970–2009</i>	1,321 (3,154) ***	1,332 (3,124) ***	1,341 (3,194) ***	1,760 (3,959) ***	1,386 (3,498) ***
<i>ln($n_{1970-2009}+g+\delta$)</i>	-5,512 (-3,997) ***	-5,528 (-4,020) ***	-5,654 (-3,947) ***	- 4,48 (-3,019) ***	- 3,154 (-2,507) **
<i>ln(iskola_{1970–2009})</i>	0,571 (1,687) *	0,559 (1,627)	0,562 (1,645)	0,362 (1,101)	0,315 (1,206)
<i>rezsim-tartósság 1970–2009</i>		0,002 (0,545)	0,0021 (0,592)	-0,003 (-0,648)	0,104 (6,107) ***
<i>polity2_{1970–2009}</i>			-0,009 (-0,289)	0,001 (0,327)	
<i>ln(EFW_{1970–2009})</i>				5,158 (3,695) ***	4,279 (4,102) ***
<i>Dummy polity2 1970–2009</i>					2,222 (5,404) ***
<i>D(rezsim-tartósság)</i>					-0,108 (-6,118) ***
<i>R²</i>	0,334	0,335	0,336	0,526	0,641
<i>korrigált R²</i>	0,308	0,302	0,296	0,487	0,607
<i>megfigyelések száma</i>	107	107	107	94	94

Legkisebb négyzetek módszerével (OLS) számolt regresszió. Zárójelben a t-értékek. A *-ok az egyes szignifikancia szintet mutatják: *** 1%, ** 5%, * 10%. A * hiánya azt jelöli, hogy az adott változó még 10%-on sem szignifikáns. A szórás heteroszkedacitás robusztus.

Jelen esetben a táblázat utolsó oszlopa, az újonnan kapott eredmények lényegesek. Az előzővel ellentétben a minta szétválasztása az intézményi változók jelentőségén is változtat, ugyanis megállapítható, hogy minden fontos intézményi mutató, így a rezsim-tartósság önmagában, és keresztváltozóként is erős kapcsolatot mutat a növekedési ütemmel. A dummy változót a korábban leírt módszer szerint határoztam meg, azaz a $polity2 > 0$ képlet alapján 0 értéket vesz föl autokratikus, 1-es értéket demokratikus rendszer esetén. Az így kialakított index megerősíti a gazdasági fejlettségre utaló regresszió során a demokráciára tett következtetéseket, miszerint a demokrácia kedvezőbb az autokráciákkal szemben a jóléti hatásokban. Ez a meghatározás érdekes megoldást kínál.

Olson 80-as években leírt hipotézise, amely úgy tekint a demokráciára, mint önmagát fékező mechanizmus a gazdasági fejlődésben, nem igazolódik. Ellenben Olson kései munkáiban a megváltozott demokrácia felfogáshoz már köthető a demokrácia feljebbvalósága, amelyet a tulajdonjog elősegítésének, így a gazdasági teljesítmény előmozdításának alapvető keretének tekint.

Ebben az esetben a tartósság növekedésre gyakorolt hatását a különböző rezsimekre vonatkozóan a rezsimek-tartósság és a $D(\text{rezsim-tartósság})$, mint keresztváltzó segítségével határozhatjuk meg. A képlet és a táblázat $(0,104-0,108D_i)$ alapján, az autokrata rezsimekben a tartósság nagyobb erővel hat a növekedésre, mint a demokráciákban. Ekkor azonban a megállapítás alátámasztja Olson stabilitásra vonatkozó feltevését, aki a politikai rendszer stabilitás természetes velejárójának tekinti a növekedés lassulását.

A magyarázatot össze lehet kapcsolni a politika intézmények gazdasági teljesítményben betöltött szerepével is, mivel mind a rezsimek milyensége, mind a rezsimek-tartósság politikai intézménynek tekinthető. Ráadásul a stabilitás a tulajdonjogokkal is összefüggésbe hozható. A demokráciákban azért lehet kisebb a tartósság megfigyelt hatása, mert a politikai intézmények befolyása a tartósabb demokráciákban internalizálódik, ezért idővel ezen intézmények szerepe csökken, ami viszont arra enged következtetni, hogy a politikai stabilitás a demokráciák természetes tulajdonsága. Az autokráciák esetében, ahol gyakoribb a rezsimek cserélődése, a stabilitás hozzájárul a gazdasági intézmények megalapozásához úgymint a tulajdonjog, ami erőteljes hatást gyakorol a gazdaság növekedési ütemére, hiszen a vezető érdekeltté válik a kizsákmányolás elkerülésére, vagyis a rövid távú szemléletet felváltja a hosszú távban való gondolkodás. Ez a hatás a 2.2. alfejezetben említett *stationary bandit* tevékenységével összhangban hozzájárul ahhoz, hogy az autokrata a társadalmi érdeknek megfelelően koordinálja magatartását.

Azonban, ha a robosztusság vizsgálatára az elemzés időtartamát leszűkítve 20 éves periódust nézünk, izgalmas eredményeket kapunk egyes magyarázó változók hatását illetően. Az így lefuttatott regresszió eredményeit a 6.táblázat jeleníti meg. Ekkor az egyenlet:

$$\begin{aligned} \text{Növekedési ütem}_{1990-2009} = & \beta_0 + \beta_1 \ln(\text{jövedelem}_{1990})_i + \\ & \beta_2 \ln(\text{beruházási ráta}_{1990-2009})_i + \beta_3 \ln(n_{1990-2009} + g + \delta) + \beta_4 \ln(\text{iskola}_{1990-2009})_i + \\ & \beta_5 (\text{rezsim-tartósság}_{1990-2009})_i + \beta_6 D_i + \beta_7 D_i (\text{rezsim-tartósság}_{1990-2009}) + \beta_8 \ln(\text{EFW}_{1990-2009}) + \varepsilon_i, \end{aligned}$$

ahol D_i a dummy változó, ε_i a hibatag, i pedig az országokat jelöli.

6.Táblázat: Növekedési ütem vizsgálata 1990–2009 között

	Függő változó: Növekedési ütem _{1990–2009}				
	1.	2.	3.	4.	5.
<i>konstans</i>	-1,260 (-0,301)	-1,223 (-0,287)	-0,365 (-0,083)	5,853 (1,398)	6,198 (1,386)
<i>ln(jövedelem₁₉₉₀)</i>	0,194 (0,650)	0,173 (0,528)	0,214 (0,669)	0,293 (1,120)	-0,342 (-1,403)
<i>ln(beruházási ráta) 1990–2009</i>	1,494 (3,208) ***	1,500 (3,171) ***	1,551 (3,485) ***	1,898 (3,213) ***	1,619 (3,370) ***
<i>ln(n_{1990–2009}+g+δ)</i>	-1,144 (-0,932)	-1,108 (-0,913)	-1,655 (-1,281)	- 2,019 (-1,412)	- 2,306 (-1,647)
<i>ln(iskola_{1990–2009})</i>	-0,438 (-1,024)	-0,436 (-1,012)	-0,421 (-0,953)	-0,250 (-0,633)	-0,130 (-0,348)
<i>rezsim-tartósság 1990–2009</i>		0,002 (0,312)	0,002 (0,313)	-0,004 (-0,794)	0,077 (2,538) **
<i>polity2_{1990–2009}</i>			-0,036 (-1,047)	-0,018 (-0,411)	
<i>ln(EFW_{1990–2009})</i>				6,565 (3,160) ***	6,050 (2,912) ***
<i>Dummy polity2_{1990–2009}</i>					1,226 (1,545)
<i>D(rezsim-tartósság)</i>					-0,084 (-2,798) ***
<i>R²</i>	0,106	0,107	0,118	0,298	0,376
<i>korrigált R²</i>	0,075	0,067	0,071	0,247	0,323
<i>megfigyelések száma</i>	120	120	120	103	103

Legkisebb négyzetek módszerével (OLS) számolt regresszió. Zárójelben a t-értékek. A *-ok az egyes szignifikancia szintet mutatják: *** 1%, ** 5%, * 10%. A * hiánya azt jelöli, hogy az adott változó még 10%-on sem szignifikáns. A szórás heteroszkedacitás robosztus.

A 6. táblázat alapján megállapíthatjuk, hogy a tradicionális változók (iskola, népesség) hatása nem érvényesül 1990–2009 között. A korábbiakkal ellentétben az oktatás nem játszik szerepet a növekedési ütem alakulásában. Ebből arra lehet következtetni, hogy a középfokú oktatás hozadéka csak hosszabb időtávon fejti ki pozitív hatását, amit a hosszabb periódusban vizsgált regresszió alá is támaszt.

Mindenképpen meglepő az is, hogy a kezdeti jövedelem sem mutat kapcsolatot a vizsgált időszakban a növekedési ütemmel, vagyis feltételes konvergenciáról nem beszélhetünk. Azonban a számunkra fontos intézményi változók bevonásával (5.oszlop) a kezdeti jövedelem együttthatója negatívba fordul, vagyis sugallhatja, hogy hosszabb időszakot tekintve az intézményi változók erősödő hatásával a konvergencia érvényesülhet.

Az elemzés szempontjából leginkább fontos intézményi változók azonban már szignifikanciát tükröznek. A rezsím-tartósság és a D(rezsím-tartósság), mint keresztváltozó hatása az 5.táblázatban kapottakat támasztja alá. Azaz $(0,077-0,084D_i)$ alapján, az autokráciákban a stabilitás nagyobb erőt jelent a növekedési ütemre nézve, mint a demokráciákban, ahol egy idő után a lassulás jelei mutatkoznak meg.

Az elemzések után a feltett hipotézishez kell visszatérni. Kiinduló feltevésemben azt állítottam, hogy az instabilabb rendszerek romboló hatással vannak a gazdasági környezetre, míg a stabilabbak élvezik az erősebb intézményi keretet, így a derülátóbb gazdasági kilátásokat, miközben kimutatható volt a rezsím-tartóssága és a demokrácia foka közötti pozitív kapcsolat, amely jelezte, hogy a demokratikus rezsimek stabilabbak.

A vizsgálat első fázisában az egy főre eső GDP-t (fejlettséget) tekintettem függő változónak, amivel az intézményi változók erős korrelációt mutattak. Az erre irányuló empirikus elemzések végig azt érzékeltették, hogy a demokrácia a jólét biztosításában jobban teljesít. Ez akkor sem változott, amikor a mintát dummy változók segítségével külön bontottam annak ellenére, hogy a rezsím tartóssága már inszignifikanciát jelzett.

Az elemzés további részében a növekedési ütemet tekintve függő változónak a rezsím stabilitás hatására fókuszáltam. Az első tesztelés megkérdőjelezte a vizsgált változó gazdasági hatását, amit elsősorban a gazdaságpolitika feljebbvalóságával magyaráztam. A második lépcsőben a minták elkülönítésékor viszont az volt tapasztalható, hogy ezen intézményi változónak már komoly befolyása van a növekedési ütemre, ráadásul az autokráciában hatása erősebbnek bizonyult.

A következtetés mindenképpen az, hogy a stabilitás egyértelműen hozzájárul a gazdasági kilátások javulásához, hatása viszont erősebb az autokráciákban, azaz állításom leginkább autokráciákra igazolódik, vagyis minél stabilabb egy autoriter rezsim, annál jobb a tulajdonjog biztosításában, így a növekedésben.

5. ÖSSZEGZÉS

Dolgozatomban Mancur Olson gondolataiból kiindulva a demokrácia gazdasági növekedésben betöltött szerepének vizsgálatát tűztem ki célul. Pontosabban azt, hogy az olsoni demokráciákra vonatkozó intézményi bémultság tetten érhető-e, ezáltal a tartós (régi) demokráciák lassulnak, vagy éppenséggel a stabilitás a demokráciák egyik legfőbb erénye a gazdasági fejlődés felé vezető úton.

Ennek tükrében a vizsgálódást két részre lehet bontani. Munkám első részében elsődlegesen arra koncentráltam, hogy a demokrácia és a gazdasági fejlődés között milyen kapcsolat fedezhető fel, leginkább abból a megfontolásból, hogy Olson véleménye alapján a demokrácia idővel önmagát fékező mechanizmussá válik. Ezért a kezdeti elemzést a demokrácia meghatározásának és a különböző demokrácia-felfogásoknak szenteltem. Az eltérő demokrácia meghatározások idővel intézményi folyamatok együttesévé állt össze, amely előrevetítette az intézményi közgazdaságtannal való összefonódását is. Ezért a definíciós kérdések tisztázása után tértem rá arra a fő kérdésre, hogy a demokrácia mennyiben segítheti, vagy éppen gátolhatja a fejlődést. Ennek megvilágításában, Olson elméleti rendszerének tükrében az érdekcsoportokkal és a járadékvadász magatartással, mint intézményi mechanizmusokkal való viszonyát térképeztem fel. Ezen alfejezetekben leginkább a demokrácia jóságát domborítottam ki, amely azt sugallja, hogy az Olson által a demokrácia lassulásáért felelős tényezők nem biztos, hogy gátat szabnak a demokrácia jólét serkentő hatásának. Ennek eredményeként Olson demokráciára vonatkozó állítása meginogni látszott, annál is inkább, mert a tulajdonjog szerepe szoros összefonódást mutatott a demokráciával, amely az egyéni jogokkal együtt kiemelkedő ösztönző a gazdasági fejlődés elősegítésében.

A gazdasági fejlődés és a demokrácia kapcsolatát a politikai és gazdasági intézmények elemzésével folytattam, ahol eltérő álláspontokat mutattam be a demokrácia és a fejlődés elsődlegességét illetően. Az elemzés szempontjából ez az elkülönítés azért volt fontos, mert az Olson szerint hanyatlást okozó érdekcsoportok, és az általuk képviselt

gazdasági erő, valamilyen formában visszahat a politikai döntésekre, befolyásolva ezzel a gazdaság menetét.

A dolgozat második részében empirikus tesztelést végeztem. A munkámban feltett kérdés túlmutat pusztán azon, hogy a demokrácia és a gazdasági fejlődés kapcsolatát elemezze, ugyanis az elemzésben lépésről-lépésre igyekeztem lehetséges magyarázatot szolgáltatni arra, miért is sérülhet vagy igazolódhat Olson hipotézise, legalábbis ami a stabilitás és a gazdasági lassulást illeti. Az empirikus elemzés a rendszer milyenségén (demokrácia-autokrácia) túl, már a rezsim-tartósság tanulmányozásával foglalkozik abból kifolyólag, hogy Olson szerint a stabil demokráciákban figyelhető meg a gazdaság hanyatlása. A rezsim-tartósság pedig egy közös tényező mind a demokrácia, mind a tulajdonjogok kapcsolatrendszerében. Ezért a stabilitás jelentősége az egész íráson végigvonul.

Kiinduló hipotézisem azt vázolta fel, hogy az instabil rendszerek gazdasági teljesítmény szempontjából a hanyatlás jelét mutatják, míg a stabilitás hozzájárul a növekedéshez. Az empirikus elemzések az egy főre eső GDP alakulásában a rezsim milyenségének meghatározó erejét támasztották alá, vagyis a demokrácia autokráciával szembeni jóléti hatását.

A modellt a következőkben finomítottam, mivel Olson stabilitásra vonatkozó feltevése a demokráciákban a növekedési ütem mérséklődését jelezte előre, bár az egy főre eső GDP és növekedési ütem között kapcsolat van. Az így kialakított modell meglepő kimenete azt tükrözte, hogy a rezsim tartósságának szerepe egyáltalán nem játszik közre a gazdaságok növekedési ütemét tekintve. Ezzel Olson egész állítása látszott megkérdőjeleződni, legalábbis ami a stabilitás fontosságát jelenti. A magyarázatot a növekedési ütemre leginkább ható beruházási rátán keresztül ragadtam meg, sőt a gazdaságpolitika fontosságát egy újonnan bevezetett változóval is alátámasztottam, amely azt bizonyította, hogy a gazdaságpolitika tartóssága lényegibb szerepet játszik a beruházási döntésekben, mint a rendszer túlélése.

Az intézményi szklerózis specifikusabb megközelítését szolgálta a minta szétválasztása. Dummy változó és egy keresztváltozó segítségével elemezhetővé vált demokráciákban és autokráciákban a rezsim-tartósság megfigyelt hatása. A rezsim-tartósság inszignifikanciája eltűnt és a keresztváltozókkal ennek hatásai is érzékelhetővé váltak, amiből egyértelműen tükröződött, nemcsak a rezsim tartósságának gazdaságra gyakorolt pozitív hatása, hanem az is, hogy az autokrata rezsimekben nagyobb hatást fejtenek ki a növekedési ütemre vonatkozóan. Ezen eredményt a rövidebb időtávú

vizsgálat is megerősítette. Vagyis minél stabilabbak a demokráciák, a rezsim tartóssága egyre kisebb mértékben járul hozzá a gazdaság növekedéséhez.

Összességében arra a megállapításra jutottam, hogy az empirikus tesztelés előtt megfogalmazott feltevésem legfőképpen az autokráciákban nyer értelmet, hiszen a stabilitással az autokrata vezető felül tud emelkedik önös érdekein és a társadalom javát szolgáló viselkedési mintát követ. Ennek eredményeként kialakulnak azok az intézményi keretek, elsősorban a tulajdonjog és szerződési jog, amelyek fontos elemei a gazdaság egészének. A demokráciákra vonatkozóan az empiria azt bizonyította, hogy gazdagabbak, mint a nem demokráciák, aminek legfőbb oka a stabilitással összefüggő (rezsimváltozások nélküli) jogok megszilárdulása. Azonban a növekedési ütem tanulmányozása alátámasztotta az olsoni tézis igazát is. A stabil rendszerek és leginkább a demokráciák idővel lassulnak, amihez hozzájárulhat a felzárkózó hatás is, hiszen a legtöbb autokrata rezsim fejlettebb ország.

HIVATKOZÁSJEGYZÉK

- ACEMOGLU, D. – JOHNSON, S. – ROBINSON, J. A. (2002a): Institutional causes, macroeconomic symptoms: volatility, crises and growth. *Journal of Monetary Economics*, Vol. 50 Issue 1, pp. 49–123.
- ACEMOGLU, D. – JOHNSON, S. – ROBINSON, J. A. (2002b): Reversal of fortune: Geography and institutions in the making of the modern world income distribution. *The Quarterly Journal of Economics*, Vol. 117., No. 4., pp. 1231–1294.
- ACEMOGLU, D. (2003): Why not a political Coase theorem? Social conflict, commitment, and politics. *Journal of Comparative Economics*, Vol. 31., No. 4., pp. 620–652.
- ACEMOGLU, D. – JOHNSON, S. – ROBINSON, J. A. (2005): Institutions as a fundamental cause of long-run growth. *Handbook of Economic Growth*, Edited by Philippe Aghion and Steven N. Durlauf.
- AIZENMAN, J. – MARION, N. (1991): Polity uncertainty, persistence and growth. *National Bureau of Economic Research Working Paper Series No. 3848*.
- AKITOBY, B. – CINYABUGUMA, M. (2004): Sources of Growth in the Democratic Republic of the Congo: A Cointegration Approach. *International Monetary Fund*.
- ALESINA, A. – RODRIK, D. (1994): Distributive Politics and Economic Growth. – *Quarterly Journal of Economics*, Vol. 109., No. 2., pp. 465–490.
- ALESINA, A. – TABELLINI, G. (1990): Positive theory of fiscal deficit and government debt. *The Review of Economic Studies*, Vol. 57., No. 3., pp. 403–414.
- AMIN, M. – DJANKOV, S. (2009): Democracy and Reforms. *World Bank Policy Research Working Paper Series No. 4835*.
- BARRO, R. J. (1991): Economic growth in a cross section of countries. *The Quarterly Journal of Economics*, Vol. 106., No. 2., pp. 407–443.
- BARRO, R. J. – SALA-I-M. X. (1992): Convergence. *Journal of Political Economy*. *Journal of Political Economy*, Vol. 100., No. 2., pp. 223–251.
- BARRO, R. J. – LEE, J.W. (2001): International Data on Educational Attainment: Updates and Implications. *Oxford Economic Papers*, Vol. 53., No. 3., pp. 541–630.
- BAUMOL, W. J. (1990): Entrepreneurship: Productive, Unproductive and Destructive. *Journal of Political Economy*, Vol. 98., No. 5., pp. 893–920.
- BOLLEN, K. A. (1990): Political Democracy: Conceptual and measurement traps. *Comparative International Development*, Vol. 25., No. 1., pp. 7–24.

- BORNER, S. – BRUNETTI, A. – WEDER, B. (1995): Political Credibility and Economic Development. New York, NY: St. Martin's Press.
- BRUNNER, O. – CONZE, W. – KOSELLECK, R. (szerk.) (1999): A demokrácia. Jószöveg tankönyvek, Budapest.
- BUTKIEWITZ, J. L.– YANIKKAYA, H. (2007): Time-Consistent Politics and Growth in Developing Countries: An Empirical Analysis. Review of World Economy, Vol. 143, No. 2, pp. 306–323.
- CASELLI, F. (2005): Accounting for Cross-Country Income Differences. In: Aghion, Philippe and Durlauf, Steven N. (eds.): Handbook of economic growth. Volume 1A. Elsevier, Amsterdam, Netherlands, pp. 679–741.
- CHANG, H. J (2011): Institutions and Economic Development: Theory, Policy, and History. Journal of Institutional Economics, Vol. 7., No. 4., pp. 473–498.
- CLAGUE, C. ET AL. (1996): Property and Contract Rights in Autocracies and Democracies. Journal of Economic Growth, Vol. 1., No. 2., pp. 243–276.
- COVEN, T. (1988): Public goods and externalities: Old and new perspectives. In: Theory of market failure. Gerge Mason University Press, Fairfand.
- CUKIERMAN, A. ET AL. (1992): Seignorage and Political instability. American Economic Review, Vol. 82., No. 3., pp. 537–555
- FREEDOM HOUSE (2012): Freedom in the World. Letöltés helye: <http://www.freedomhouse.org/report-types/freedom-world>. Letöltés ideje: 2012.10.12.
- FUKUYAMA, F. (2012): The future of history. Foreign Affairs. Letöltés helye: <http://www.foreignaffairs.com/articles/136782/francis-fukuyama/the-future-of-history>. Letöltés ideje: 2012.12.04.
- GEDEON P. (2008): Gazdasági fejlődés és politikai demokrácia. Politikatudományi Szemle XVIII/1., pp. 26–42.
- GULYÁS GY.– JENEI GY. (2002): Összehasonlító közpolitika. Aula, Budapest.
- GWARTNEY, J. ET AL. (2011): Economic Freedom of the world. Annual Report 2011.
- HAUSMANN, RICARDO – PRITCHETT, LANT – RODRIK, DANI (2004): Growth Accelerations. Journal of Economic Growth, Vol. 10., No. 4., pp. 303–329.
- HAYEK, F. A. (1960): The Constitution of Liberty. Chicago: University of Chicago Press.
- HAYEK, F. A. (1995): Piac és szabadság: válogatott tanulmányok. Közgazdasági és Jogi Kvk., Budapest. pp. 325–350.

- HESTON, A. – SUMMERS, R. – ATEN, B. (2011) Penn World Table Version 7.0. Center for International Comparisons of Production, Income and Prices at the University of Pennsylvania.
- HOLCOMBE, R. G. (1999): Economic Freedom and Economic Growth. The Independent Institute.
 Letöltés helye: <http://www.independent.org/newsroom/article.asp?id=310>.
 Letöltés ideje: 2012.08.30.
- LAI WAI-CHUNG, LAWRENCE – LORNE, T. FRANK (2006): The Coase Theorem and planning for sustainable development. *Town Planning Review*, Vol. 77., No. 1., pp. 41–73.
- LAWSON, R. A. (2003): Economic Freedom. Library of Economics Liberty. Letöltés helye: <http://www.econlib.org/library/Enc/EconomicFreedom.html>. Letöltés ideje: 2012. 08. 30.
- LEVINE, R. – RENELT, D. (1992): A sensitivity analysis of cross-country growth regressions. *American Economic Review*, Vol. 82., No.4., pp. 942–963.
- LIPSET, M. (1959): Economic Development and Political Legitimacy. *The American Political Science Review*, Vol. 53., No. 1., pp. 69–105.
- MANKIW, G. N. – ROMER, D. – WELL, D. N. (1992): A Contribution to the Empirics of Economic Growth. *Quarterly Journal of Economics*, Vol. 107., No. 2., pp. 407–437.
- MARSHALL, M. G. – JAGGERS, K. – GURR, T. (2010): Polity IV Project: Political Regime Characteristics and Transitions, 1800-2010. Letöltés helye: <http://www.systemicpeace.org/inscr/inscr.htm>. Letöltés ideje 2012.06.07.
- MCCLOSKEY, D. (1998): The so-called Coase Theorem. *Eastern Economic Journal*, Vol.24., No. 3., pp. 367–371.
- MEIER, G. M. – SEERS, D. (1984): Clark Clark Development Economics. The Early Years. In: *Pioneers in Development*. Oxford University Press. pp. 59–83.
- MITCHEL, W. C. – MUNGER, MICHAEL C. (1991): Economic Models of Interest Groups: An Introductory Survey. *American Journal of Political Science*, Vol. 35., No. 2., pp. 512–546.
- MOHTADI, H. (2003): Democracy, rent-seeking, public spending and growth. *Journal of Public Economics*, Vol. 87., No. 3–4., pp. 445–466.
- MURAKÖZY L. (2008): Magyarország felemelkedése és hanyatlása. *Közgazdasági Szemle*, 55.évf. 2.sz., pp. 149–163.

- MURPHY, K. (2007): Hódító közgazdaságtan. Alinea kiadó, Budapest. pp. 77–87.
- NORTH, D. C. (1990): Institutions, Institutional change, and economic performance. Cambridge University Press.
- NORTH, D. C. (1992): Institution, ideology and economic performance. Cato Journal, Vol.11., No.3., pp. 477–496.
- OLIVEIRA-BROCHADO, A. – VITORINO-MARTINS, F. (2005): Democracy and Economic Development: A Fuzzy Classification Approach. FEP Working Papers, Research - Work in Progress, No.180.
- OLSON, M. (1986): Nemzetek felemelkedése és hanyatlása. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- OLSON, M. (1993): Dictatorship, Democracy and Developement, American Political Science Review, Vol. 87., No. 3., pp. 567–576.
- OLSON, M. (1996): Distinguished Lecture on Economics in government Big Bills Left on the Sidewalk: Why Some Nations are Rich, and Others Poor. Journal of Economic Perspectives, Vol. 10., No. 2., pp. 3–24.
- OLSON, M. (2000): Power and Prosperity. New York, Basic Books.
- PALDAM, M. – GUNDLACH, E. (2007): Two View on Institutions and Development: The Grand Transition vs. the Primacy of Institutions. Kyklos 61, pp. 65–100
- PARISI, F. (2003): Political Coase Theorem. Public Choice, Vol. 115, No. 1-2, pp. 1–36.
- PEI, M. (1999): Economic Institutions, Democracy, and Development. Letöltés helye: <http://www.carnegieendowment.org/1999/02/26/economic-institutions-democracy-and-development/3i9>. Letöltés ideje: 2012.06.10.
- PEREIRA, C. (2011): Political Institutions, Economic Growth, and Democracy: The Substitute Effect. Letöltés helye: http://www.brookings.edu/opinions/2011/0119_political_institutions_pereira.aspx. Letöltés ideje: 2012.02.26.
- POLTEROVITCH, V. – POPOV, V. (2005): Democracy and Growth Reconsidered: Why Economic Performance of New Democracies is not Encouraging. MPRA Paper No. 21606.
- PRZEWORSKI, A. (1991): Democracy and the Market: Political and Economic Reforms in Eastern Europe and Latin America, New York: Cambridge University Press.
- PRZEWORSKI, A – LIMONGI, F. (1997): Modernization: Theories and Facts. World Politics, Vol. 49., No. 2., pp. 155–183.

- PRZEWORSKI, A. ET AL. (2000): Democracy and Development: Political Institutions and Well-Being in the World, 1950-1990. Cambridge University Press.
- RADYGIN, A. – ENTOV, R. (2008): Institutions and economic growth: contemporary theoretical approaches. Gaidar Institute of Economic Policy, Working Papers No. 0004, Moscow, Russia.
- RODRIK, D. (2000) Institutions for high quality growth: What they are and how to acquire them. National Bureau of Economics Research NBER Working Paper Series No. 7540.
- SCHUMPETER, J. A. (1942): Capitalism, Socialism, and Democracy. New York, Harper&Row.
- SEN, A. (2003): A fejlődés mint szabadság. Európa könyvkiadó, Budapest.
- SIEGLE, J. T. ET AL. (2004): Why democracies excel. Foreign Affairs. Vol. 85., No.5., pp. 57–71.
- SOLOW, R. (1956): A contribution to the theory of economic growth. The Quarterly Journal of Economics, Vo. 70., No.1., pp. 65–94.
- SORENSEN, G. (2008): Democracy and Democratization. Processes and Prospects in a Changing World. Third edition, Dilemmas in World Politics. Westview Press.
- SPAGNOLI, F. (2008): Why Do We Need Human Rights?: From Democracy to Prosperity. Blogbejegyzés.
Letöltés helye: <http://filipspagnoli.wordpress.com/2008/05/20/human-rights-facts-20-from-democracy-to-prosperity/>. Letöltés ideje: 2012.05.23.
- THE WORLD BANK: Countries and Economies: Letöltés helye: <http://data.worldbank.org/country>. Letöltés ideje: 2012.05.12.
- TOLLISON, R. D. (1982): Rent seeking: a survey. Kyklos 35, pp. 575-602.
- VANHANEN, T. (2003): Polyarchy Dataset, Measures of Democracy 1810-2002. Letöltés helye: www.fsd.uta.fi/fi/aineistot/taustatietoa/FSD1289/Introduction_Tampere.pdf. Letöltés ideje: 2012.08.30.
- VEDDER, R.– GALLAWAY, L. (1986): Rent-seeking, distributional coalitions, taxes, relative prices and economic growth. Public Choice, Vol. 51., No.1., pp. 93–100.
- WALLIS, J. J. – OATES, W. E. (1988): Does Economic Sclerosis Set in With Age? An Empirical Study of the Olson Hypothesis. Kyklos, 41, pp. 397–417.

MELLÉKLETEK

1. MELLÉKLET: LEÍRÓ STATISZTIKA 1970–2009

Változók	Átlag	Medián	Minimum	Maximum
<i>Növekedési ütem</i> _{1970–2009}	1,910	1,913	-2,761	5,898
<i>ln</i> (<i>rgdpch</i> ₂₀₀₉)	8,647	8,754	4,960	10,819
<i>ln</i> (<i>jövedelem</i> ₁₉₇₀)	8,018	7,918	5,824	10,164
<i>ln</i> (<i>beruházási ráta</i> _{1970–2009})	3,049	3,058	1,371	3,866
<i>ln</i> (<i>n</i> _{1970–2009} + <i>g</i> + <i>δ</i>)	2,277	2,303	2,041	2,451
<i>ln</i> (<i>iskola</i> _{1970–2009})	0,305	0,463	-1,945	1,628
<i>ln</i> (<i>EFW</i>) _{1970–2009}	-0,590	-0,586	-1,133	-0,284
<i>D</i> (<i>rezsim-tartósság</i> _{1970–2009})	18,962	7,300	0,000	180,500
<i>rezsim-tartósság</i> _{1970–2009}	25,489	15,700	1,950	180,500
<i>polity2</i> _{1970–2009}	1,729	1,500	-8,825	10,000
<i>D</i> (<i>Dummy</i>)	0,579	1,000	0,000	1,000
Változók	Szórás			
<i>Növekedési ütem</i> _{1970–2009}	1,504			
<i>ln</i> (<i>rgdpch</i> ₂₀₀₉)	1,363			
<i>ln</i> (<i>jövedelem</i> ₁₉₇₀)	1,129			
<i>ln</i> (<i>beruházási ráta</i> _{1970–2009})	0,424			
<i>ln</i> (<i>n</i> _{1970–2009} + <i>g</i> + <i>δ</i>)	0,099			
<i>ln</i> (<i>iskola</i> _{1970–2009})	0,770			
<i>ln</i> (<i>EFW</i>) _{1970–2009})	0,150			
<i>D</i> (<i>rezsim-tartósság</i> _{1970–2009})	31,331			
<i>rezsim-tartósság</i> _{1970–2009}	28,990			
<i>polity2</i> _{1970–2009}	5,919			
<i>D</i> (<i>Dummy</i>)	0,496			

2. MELLÉKLET: LEÍRÓ STATISZTIKA 1990–2009

Változók	Átlag	Medián	Minimum	Maximum
<i>Növekedési ütem_{1990–2009}</i>	2,043	1,854	-4,258	7,791
<i>ln(rgdpch₂₀₀₉)</i>	8,771	8,926	4,959	11,979
<i>ln(jövedelem₁₉₉₀)</i>	8,431	8,466	5,905	10,867
<i>ln(beruházási ráta_{1990–2009})</i>	3,030	3,079	0,882	3,817
<i>ln($n_{1990–2009}+g+\delta$)</i>	2,275	2,275	1,984	2,930
<i>ln(iskola_{1990–2009})</i>	0,576	0,761	-2,244	1,719
<i>ln(EFW_{1990–2009})</i>	-0,352	-0,333	-0,904	-0,063
<i>D(rezsim-tartósság_{1990–2009})</i>	20,395	8,550	0,000	190,500
<i>rezsim-tartósság_{1990–2009}</i>	26,700	13,000	1,250	190,500
<i>polity2_{1990–2009}</i>	3,609	5,650	-10,000	10,000
<i>D (Dummy)</i>	0,735	1,000	0,000	1,000
Változók	Szórás			
<i>Növekedési ütem_{1990–2009}</i>	1,837			
<i>ln(rgdpch₂₀₀₉)</i>	1,392			
<i>ln(jövedelem₁₉₉₀)</i>	1,295			
<i>ln(beruházási ráta_{1990–2009})</i>	0,392			
<i>ln($n_{1990–2009}+g+\delta$)</i>	0,142			
<i>ln(iskola_{1990–2009})</i>	0,745			
<i>ln(EFW_{1990–2009})</i>	0,141			
<i>D(rezsim-tartósság_{1990–2009})</i>	32,553			
<i>rezsim-tartósság_{1990–2009}</i>	31,461			
<i>polity2_{1990–2009}</i>	6,198			
<i>D (Dummy)</i>	0,443			